

Jacobus Willems en het muzikaleven in de Sint-Donaaskathedraal in Brugge (1624-1645)

Inleiding

De sinds drie eeuwen bijna geheel vergeten Brugse componist Jacobus Willems geniet de jongste tijd flink wat aandacht van zowel musici als historici¹. Deze herontdekking werd voorlopig bekroond met de uitvoering van enkele door hem gecomponeerde motetten en een litanie voor Onze-Lieve-Vrouw in het Concertgebouw te Brugge op 25 oktober 2004, een concert dat rechtstreeks op de radio te horen was in de reeks "Discoveries" van de Europese Radio Unie. Overigens is het vooral dank zij enkele sporadische vermeldingen in de *Handelingen* van ons genootschap dat Willems niet totaal vergeten werd². De herontdekking van deze componist is verbonden met de heruitgave van zijn in 1639 gepubliceerde muziekbundel door Rodney Baldwin. Volgens de titelpagina van het in de Marsh's Library in Dublin bewaarde origineel was de auteur *phonascus* (zangmeester) van de kathedraal in Brugge, en onderzoek in de in het Bisschoppelijk Archief bewaarde bronnen laat toe een verrassend compleet beeld van Willems' levensloop te schetsen.

1 Cfr. K. Priem, *Een vergeten Brugse componist herontdekt*, in: "Ministrando", 40 (2004), p. 335-342; Idem, *Een vergeten Brugse componist*, in: "Muziek & Woord", 30 (2004), oktober, p. 20.

2 D. Van de Castele & E. Van der Straeten, *Maitres de chant et organistes de Saint-Donatien et de Saint-Sauveur à Bruges*, in: "Annales de la Société d'Emulation" 22 (1870), p. 133; A. Dewitte, *Iconen en rituelen in Sint-Donaas. De periode 1588-1638*, in: "Bickorf" 103 (2003), p. 141, 143; zie ook de recensie van P. Andriessen, *Die van muziken gheerne horen. Muziek in Brugge 1200-1800*, Brugge, 2002, door A. Dewitte in: "Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis", 141 (2004), p. 215.

De meeste informatie over Willems is afkomstig uit de *Acta capituli*, waarin de secretaris van het Sint-Donaaskapittel van dag tot dag de belangrijkste aangelegenheden van het kapittel noteerde³. De vroegste datum waarop Willems hierin opduikt is 20 februari 1624, de dag waarop hij door het kapittel werd benoemd tot zangmeester (*succentor*). De akten stippen verder aan dat Willems te Leuven gepromoveerd was en er op dat moment ook woonde⁴. Dat hij in Leuven heeft gestudeerd klopt met de inschrijvingsregisters van de *Alma Mater*, waar hij op 26 november 1620 werd ingeschreven als student in de Lelie, één van de vier pedagogieën van de oude universiteit⁵. Zijn academische achtergrond helpt ook verstaan hoe de geboren Hallenaar terecht kon komen in Brugge, vermits het Sint-Donaaskapittel doorgaans vacatures voor de functies van zangmeester en rector van de kapittelschool liet afficheren in de universiteitssteden Leuven en Douai. In de kapittelakten wordt Willems meestal aangeduid als *m[a]g[ist]r[us]*, de gebruikelijke titel voor alumni van de artes-faculteit. Blijkbaar heeft Willems na zijn studie in de *artes* niet verder gestudeerd aan één van de hogere faculteiten (theologie, rechten of geneeskunde), maar meteen een passende betrekking gezocht. Hij moet toen trouwens zelf nog een prille twintiger geweest zijn. Inderdaad vermelden de doopregisters van Halle op 2 november 1601 een Jacobus Willems, zoon van Jan en Catharina Mathie⁶. De latere zangmeester van Sint-Donaas moet dus te Halle geboren zijn eind oktober of begin november 1601.

3 B[isschoppelijk] A[rchief] B[rugge], A69-A72. In tegenstelling tot de *Acta episcoporum* van de Brugse bisschoppen bestaan er helaas geen indices op deze akten.

4 “*Domini m[ag]istrum] Jacobum Willems Lovanii promotum, ibidem habitantem in succentorum huius ecclesiae ad praesentationem domini cantoris acceptarunt, et (...) ad stallum admiserunt.*” (BAB, A69, f. 18r). De passage “*Lovanii promotum*” werd al gesignaleerd door A. Dewitte, *Iconen ...*, p. 141.

5 E.H. Reusens, J. Wils & A. Schillings, *Matricule de l'Université de Louvain*, dl.5, Brussel, 1962, p. 74, nr.187. Behalve zijn geboorteplaats (Halle) vermeldt het inschrijvingsregister dat Willems op dat moment nog *minorennis* (minderjarig, d.w.z. nog geen 21 jaar) was en dat hij behoorde tot de rijke studenten (*divites*), die in tegenstelling tot de *pauperes* in staat waren zelf het inschrijvingsgeld te betalen.

6 Mededeling van Mevr. Hermione L'Amiral, stadsarchivaris-documentbeheerder van Halle, waarvoor dank. De doopakte is onleesbaar, maar de gegevens zijn bewaard in de tafels op de parochieregisters. Jan (Joannes) Willems en Catharina Mathie – Macri volgens haar grafsteen – huwden in 1599 (M. Brusselaers, *150 jaar aanwezigheid minderbroeders konventuelen in Halle, 1842-1992*, Halle, 1993, p. 13-14).

De nabijheid van Leuven verklaart waarom Willems de wijdingen ontving uit handen van de aartsbisschop van Mechelen, Jacobus Boonen (1621-1655), terwijl zijn geboortestad toch deel uitmaakte van het aartsbisdom Kamerijk. Willems ontving inderdaad de lagere wijdingen te Mechelen op 22 september 1623 en werd er daags daarop tot subdiaken gewijd⁷. De diakenwijding ontving hij in de residentie van de aartsbisschop te Brussel op 2 maart 1624, dus enkele weken na zijn benoeming tot zangmeester in Sint-Donaas. In de Mechelse archieven wordt zijn priesterwijding niet vermeld, maar tenslotte is Willems al binnen de maand na zijn diakenwijding, op 29 maart 1624, effectief tot zangmeester in Brugge aangesteld⁸. Het lijkt dus aannemelijk dat hij in Brugge tot priester is gewijd, maar helaas zwijgen de *Acta* van de Brugse bisschop Dionysius Stoffels (1623-1639) over de door hem toegediende wijdingen. Wel gaf het Sint-Donaaskapittel Willems op 3 juni 1624 verlof naar Frankrijk te reizen om zijn eremis te celebreren⁹.

Evenmin als de datum van zijn priesterwijding kennen we de datum waarop Willems in Leuven gepromoveerd is, maar dit moet kort vòòr zijn benoeming als zangmeester in Sint-Donaas gebeurd zijn. Over zijn muzikale opleiding bieden de kapittelakten geen gegevens, maar uit zijn testament blijkt dat hij de eerste muzikale beginselen heeft opgedaan in de Onze-Lieve-Vrouwekerk in Halle, allicht als koraal. Als zangmeester in Sint-Donaas was de zorg voor de koralen van die kerk net één van zijn hoofdtaken. Verder kreeg hij de leiding over de andere zangers en instrumentalisten en moest hij voor de nodige muziek zorgen via de aanschaf van partituren of eigen composities. Naast zijn muzikale taken was Willems actief als kapelaan en trad hij ook op als zaakgelastigde voor afwezige confraters of oud-koralen. Al deze activiteiten zullen we apart bespreken, en tenslotte zullen we zijn persoonlijkheid trachten voor te stellen.

7 Deze gegevens zijn afkomstig uit de *Acta episcopalia Mechliniensia*, nr. 61 (met dank aan collega Gerrit Vanden Bosch, archivaris van het aartsbisdom Mechelen-Brussel).

8 BAB, A69, f. 23r. Bij deze gelegenheid hanteerde de secretaris van het kapittel een afwijkende spelling voor zijn familienaam, nl. "Welems" (vergelijk met: D. Van de Castele & E. Van der Straeten, *a.c.*, p. 133).

9 "*Super libello supplicae domini Jacobi Willems magistri cantus p[re]s[b]y[te]ri ordinati concessum fuit ut ad celebrandas primitias proficiscatur Gallas (...)*" (BAB, A69, f. 29r).

Verantwoordelijke voor de koralen

Traditioneel beschikte het Sint-Donaaskapittel over een wisselend aantal *chorales* of koorknappen¹⁰. Zij verzorgden de koorzang en dienden de mis aan het hoogaltaar¹¹. De koralen woonden in bij de zangmeester op de Maalbergplaats. Willems' bevoegdheid beperkte zich dus niet tot de rol van de koralen als zangers, maar hield ook hun onderhoud en opvoeding in. Het kapittel had trouwens aan zijn voorganger, Robertus Bassecourt, verweten dat hij de koralen niet als een wijze en voorzienige *pater familias* behandelde en hem op 15 januari 1624 ontslagen¹². Ook Joannes Ramet, die sinds 1643 zangmeester was van Sint-Salvator, kwam in last door zijn strenge aanpak van de koralen van deze kerk en werd in oktober 1646 tijdelijk vervangen¹³.

Uit de kapittelakten blijkt dat Willems voor de opvang van de koralen geregeld financiële ondersteuning door het kapittel kreeg. Zo kenden de kanunniken hem op 13 maart 1625 een jaarlijkse subsidie van 12 ponden groot toe om zes koralen de kost te geven¹⁴. Toen er een half jaar later enige tijd zeven koralen in dienst waren, vond het kapittel dat de uitgaven voor hun onderhoud te hoog opliepen en

-
- 10 R. Strohm, *Music in Late Medieval Bruges*, Oxford, 1985, p. 16, 22, vermeldt de instelling van acht koralen in 1312, die vanaf 1421 plaats maakten voor vier koralen en negen *refectionales* of scholieren. Dit evolueerde tot vier à zes koralen, naast 13 beurzen voor *refectionalen* (A. Dewitte, *Sint-Donaas 1575-1648. Het schoolwezen*, in: "Biekorf" 104 (2004), p. 152).
 - 11 Op 12 oktober 1639 bepaalde het kapittel overigens dat de *refectionalen* aan het hoogaltaar enkel "*in festis dum canitur musica*" en anders alleen private missen mochten dienen (BAB, A72, f. 22v-23r).
 - 12 "*Quoad continuationem vero Roberti Bassecourt magistri cantus propter diversas contra ipsum delatas querelas praecipue quod quoad educationem puerorum non sit frugi et providus pater familias: domini resolvere distulerunt (...)*" (BAB, A69, f. 14v; zie ook: BAB, A68, f. 284r; A69, f. 15v). Op 1 juni 1623 had het kapittel al een vicaris ontslagen wegens een voorval in het huis van de zangmeester (A68, f. 281r). Het is onduidelijk of Bassecourt of de inwonende koralen ook in deze zaak betrokken waren.
 - 13 A. Dewitte, *De Brugse collegiale Sint-Salvatorskerk 1600-1650*, in: "Biekorf" 104 (2004), p. 371.
 - 14 Een eeuw later bedroeg het aantal koralen in Sint-Donaas maximaal acht, maar meestal waren ze met zes of zeven (K. Braem, *Het muziekleven aan de Sint-Donaaskathedraal van Brugge van 1720 tot 1735*, Leuven, 1996, p. 54). Ter vergelijking: in Sint-Salvator waren er vier koralen, die ook bij de zangmeester inwoonden; de O.-L.-Vrouwkerk telde vier à zes koralen (A. Dewitte, *De Brugse collegiale Sint-Salvatorskerk*, p. 370-371; idem, *De Brugse collegiale Lieve-Vrouwkerk 1600-1650*, in: "Biekorf" 105 (2005), p. 162).

moest de oudste, Judocus Maertens, de dienst verlaten. Wel bleef hij nog minstens zes maanden ten laste van het *officium destitutorum choralium*, dat diende om ex-koralen verder te ondersteunen¹⁵. Wegens de hoge prijzen voor levensmiddelen kenden de kanunniken op 22 juni 1626 aan Willems een subsidie van 18 ponden groot toe, bestemd voor zes koralen èn Judocus Maertens¹⁶. Verder betaalde het kapittel ook voor werken aan het huis dat de zangmeester samen met de koralen bewoonde. Zo werd op 2 augustus 1632 beslist de slaapzaal van de koralen te betegelen, terwijl er een apart toilet zou worden ingericht in de tuin¹⁷. Ook stemde het kapittel er op 7 februari 1633 mee in het aanpalende huis aan Willems te verhuren¹⁸. Op 9 mei 1640 besliste het kapittel een oplossing te laten zoeken voor de hoge waterstand in de kelder van dat huis, waardoor ook andere panden bedreigd werden¹⁹. Aan de andere kant letten de kanunniken er streng op dat de bewoners zich keurig gedroegen. Zo verboden ze op 29 juli 1641 dat de koralen duiven hielden²⁰. Dat het jonge volkje wel eens

-
- 15 BAB, A69, f. 80r, 82v. Maertens ontving op 30 april 1624 een kapelanie buiten het koor in Sint-Donaas en het kapittel betaalde in september 1626 ook zijn reiskosten om te solliciteren voor een beurs in Douai. In 1640 werd hij zanger en in 1647 *phonascus* in de O.-L.-Vrouwekerk (A. Dewitte, *De Brugse collegiale Lieve-Vrouwekerk*, p. 162, 165).
- 16 “*Phonasco huius eccl[es]iae ratione alimenta[ti]o[n]is sex choralium et unius destituti ob p[raese]ntem annonae caritatem per modum subsidii concessae fuerun[t] 18 l[i]b[rae] gross[orum] quarum septima pars ratione supernumerarii desumetur ex officio destitutorum choralium*” (BAB, A69, f. 109r; vergelijk met: *ibid*, f. 171r; A70, f. 100r; A71, f. 11r, 86; A72, f. 52r).
- 17 “(...) *necessarium sit tabulatum dormitorii choralium in domo phonasci servi tegulis, et transferri secessum extra domum ad hortum ibidem* (...) (BAB, A70, f. 193r). Overigens was er brand uitgebroken in het huis van de zangmeester net vooraleer Willems daar zijn intrek nam, maar de burens hadden kunnen voorkomen dat het huis grote schade leed en werden daarvoor door het kapittel beloond (A69, f. 17v).
- 18 “*D[omi]no Jacobo Willems (...) elocata fuit domus foraneitatis in loco maelbert sita inter domum acceptatam nuper per d[omi]n[um] Archidiaconum et eam quam inhabitat idem phonascus ad sex annos pro octo libris gross[orum] a[n]nu[e]*” (BAB, A70, f. 223v; vergelijk met: A70, f. 225v; A71, f. 86v; A72, f. 76r).
- 19 BAB, A72, f. 51v. Vijf jaar later, anderhalf jaar nadat Willems door een andere zangmeester was opgevolgd, stond er echter nog altijd water in de kelder; ook de huur van het aanpalende huis liep toen nog steeds door. Het kapittel nam in die periode ook de betaling van het “husengelt” dat de stadsmagistraat op dit huis hief op zich en liet opnieuw herstellingen uitvoeren (A72, f. 331, 369v; A73, f. 2r, 54r).
- 20 “*Ad querelas hic expositas ordinatum fuit phonasco huius eccl[es]iae ut quantocius cum effectu amoveat e domo sua omnes columbas quas chorales a pauco tempore ibidem reperunt alere, et deinceps provideat ne similes aves ibidem alantur*” (BAB, A72, f. 124).

baldadig durfde te zijn blijkt uit het verbod op 22 april 1630 om op het kerkhof te spelen en met ladders op de zijkapellen van de kathedraal te klauteren. Telkens als er een raam sneuvelde moest de zangmeester de roede hanteren²¹! Willems werd als *pater familias* van de koralen vanaf zijn benoeming bijgestaan door een huishoudster, Johanna Petyt, die soms bij het kapittel kwam aankloppen om de extra zorgen die zij besteed had aan de koralen vergoed te krijgen²². Op 13 februari 1634 bevalen de kanunniken de zangmeester aan goed zorg te dragen voor de koralen, maar ook een andere meid te zoeken²³. Nadien wordt in de kapittelakten geen gewag meer gemaakt van een huishoudster van Willems.

Willems ondervond al vlug hoe delicaat de omgang met de koralen was, want kort na zijn aantreden, op 13 juli 1624, liep één van hen, Joannes-Baptista Chaudron, weg, en werd prompt door het kapittel ontslagen. Daarna kwam de vader van de knaap het kapittel vragen zijn zoon weer toe te laten. Nadat de kanunniken zowel Willems als de rector van de kapittelschool hadden geraadpleegd, werd de jongen mits een passende tuchtiging op 17 juli weer aanvaard²⁴. Bijna twintig jaar later was er een soortgelijk geval, toen een koraal, Mattheus Cools, zich misdroeg bij een examen – hij beweerde onder meer dat de rector van de kapittelschool aan de drank verslaafd (“*addictus potui*”) was. Op 5 augustus 1643 pleitte Willems – zelf toen al ontslagnemend – ten gunste van de knaap, die tenslotte op zijn knieën tegenover de kapittelheren en scholieren zijn excuses moest aanbieden om aan een lijfstraf te ontsnappen²⁵! Sommige kora-

21 “(...) *d[omi]ni ordinarunt phonasco huius eccl[es]iae ut eis inhibeat ne cum externis in coemeterio ludant, aut cum scalis capellas eccl[es]iae ascendant, ac quotiescumq[ue] ludendo frangunt fenestras huius eccl[es]iae aut cubiculi inferioris egregie eos virgis excipiat*” (BAB, A70, f. 28r).

22 “*Joannae Petyt ancillae phonasci supplicanti pro aliqua gratuitate ratione servitii extraordinarii per eam tempore trienni choralibus in diversis morbis assistendo praestiti, gratiose dati fuerunt sex floreni ex mera liberalitate sine spe continua[tio]nis.*” (BAB, A69, f. 178r; vergelijk met: A70, f. 61, 86r, 248r).

23 “(...) *ut habeat bonam curam iuventutis ac provideat sibi de alia ancilla.*” (A71, f. 11r.)

24 BAB, A69, f. 34v-35r. Chaudron trad later zelf in dienst van het kapittel als vicaris en kapelaan en kreeg op 17 oktober 1640 voor zijn eremis in Oostende een traktaat van 3 ponden groot (BAB, A70, f. 28v-29r, 31, 121r, 129v, 191r, 192r, 196v; A71, f. 28v-29r, 121r, 129v; A72, f. 26v, 69v, 73v, 242v, 283r).

25 BAB, A72, f. 259v-260v, 262.

len brachten de zangmeester echter zelf in verlegenheid. Zo werd Philippus Helderwys op 3 oktober 1639 door het kapittel ontslagen, omdat hij op een examen zwak scoorde op zang en Latijn. Willems werd door de koralen zelf met de vinger gewezen, aangezien hij ze onvoldoende zou hebben opgeleid, en kreeg daarvoor een vermaning²⁶. Naast de zangmeester was ook de rector van de kapittelschool belast met het onderricht aan de koralen, maar op 8 oktober 1631 hadden de kanunniken de toenmalige rector, Nicolaus Coriache, al aan zijn verplichtingen moeten herinneren²⁷. Op 26 januari 1634 uiteten de kanunniken opnieuw hun ongenoegen, omdat zowel de koralen als de refectionalen slechts een povere kennis van de catechismus bezaten. De rector moest hen voortaan zowel de Nederlandse als de Latijnse *Catechismus* van Petrus Canisius (1521-1597) onderwijzen, en hen tijdens het sermoen op zon- en feestdagen catechismusles geven²⁸. Coriache nam echter zes maanden later ontslag, en toen de scholaster, kanunnik Henricus de Gaule, geen geschikte opvolger vond, schreef het kapittel een *conkursus* uit, die zowel in Leuven als Douai werd kenbaar gemaakt²⁹. De kanunniken gaven tenslotte op 4 september 1634 de voorkeur aan de oud-koraal Robertus van der Meulen, die twee weken tevoren zijn baccalaureaatsthesis aan hen had opgedragen³⁰. Deze laatste werd evenwel nog geen twee maanden

26 “D[omi]ni insuper ordinarunt d[ominu]m phonascum serio monendum esse ut aliquos pueros solito melius in cantu instruat, quia iidem pueri examinati suam imperitiam defectui eius imputant.” (BAB, A72, f. 21v). Bij hun halfjaarlijkse ambtsverlenging op 22 juni 1630 hadden de kanunniken zowel Willems als de rector van de kapittelschool al aanbevolen onderwijs te geven aan hun pupillen (BAB, A70, f. 46v).

27 “Auditis variis querelis de rectore scholar[um] huius eccl[esi]ae, fuit is ad cap[itu]lum vocatus, et serio officii sui admonitus, et ordinatum quod singulis diebus compareat in scholis praecise hora octava, et prima pomeridiana, quo fine chorales etiam venient ad scholas quadrante ante octavam, ut suas lectiones ante adventum magistri possint recitare” (BAB, A70, f. 141v). Coriache werd benoemd tot rector op 10 december 1629 ter opvolging van Petrus Besoete, die was verkozen tot *tabellarius chori* (*ibid.*, f. 7v-8r, 9r, 11r, 14r). Coriache werd rond dezelfde tijd tot priester gewijd (vergelijk met: BAB, B15, f. 25v).

28 BAB, A71, f. 6v. Het kapittel stelde wel vaker regels voor de rector op (A70, f. 195r; A71, f. 57v-58r); om de scholieren tot grotere ijver aan te zetten werden ook prijzen voorzien (A71, f. 195v, 212v; A72, f. 34).

29 BAB, A71, f. 38r, 44. Coriache verwierf later een canonicat in het kathedrale kapittel van Mechelen (vergelijk met: BAB, A72, f. 8v-9r; B22 bis, f. 94v; B23, f. 142v).

30 BAB, A69, f. 132v; A71, f. 46v, 50v, 55v-56r. Een andere kandidaat was *magister* Guilielmus Willems, professor in de retorica te Bergen (*ibid.*, f. 47v); het is onduidelijk of hij verwant was met Jacobus Willems.

later gesuspendeerd door bisschop Servatius de Quinckere (1630-1639), omdat hij zich tegen diens wil in tot priester had laten wijden, en nam op 3 april 1635 ontslag, nadat hij een ambt in Gent had verworven³¹. Op 12 juni van dat jaar, na het voorleggen van de nodige getuigschriften uit Leuven, stelde het kapittel finaal Ludovicus van der Beke als rector aan³².

Behalve door de snelle afwisseling van rectoren, had de kapittelschool soms ook te lijden onder de ongeoorloofde afwezigheid van scholieren. Zo nam kanunnik Joannes Schotte eind juni 1637 zonder toestemming één van de refrectionalen, Adrianus Hollebeke, met zich mee naar Oostende, waarna het kapittel aan alle kanunniken verbod zonder verlof van de deken of rector nog één van de koralen of refrectionalen met zich mee te voeren³³. Toch waren er soms voor bepaalde diensten te weinig koralen beschikbaar, ondanks het verbod hen zonder toestemming van het kapittel in andere kerken te laten optreden³⁴. Het kapittel stelde Willems op 13 maart 1632 wel gerust dat dit verbod niet sloeg op de Sint-Jans- en Sint-Christoffelkapel, die allebei vielen onder het patronaat van de kathedraal³⁵.

Willems zorgde niet enkel voor de opleiding en het onderhoud van de koralen, maar hij speelde ook een actieve rol in hun aanwerving. Bij de aanstelling van de ruim twintig koralen die tijdens zijn ambtsperiode werden aanvaard vermelden de kapittelakten meestal expliciet dat ze door de zangmeester werden voorgesteld³⁶. In Brugge zelf waren er blijkbaar weinig valabele knapenstemmen, zodat Willems op 9 september 1630 aan het kapittel de toelating vroeg om actief elders koralen en zangers te mogen werven, maar de kanunni-

31 BAB, A71, f. 63, 87r. Het kapittel had intussen met succes beroep aangetekend tegen de suspensie van Van der Meulen en een andere kapelaan bij de vice-nuntius in Brussel (*ibid.*, f. 63v, 68r, 69v, 72v-73r, 94r)

32 BAB, A71, f. 95v, 98r, 99v-100r. (zie ook: A. Dewitte, *Sint-Donaas ...*, p. 153).

33 BAB, A70, f. 249v. Een apart geval deed zich voor medio augustus 1632, toen één van de refrectionalen, Joannes Joos, mogelijk besmet was door een epidemie; het kapittel besliste dat hijzelf wegens het besmettingsgevaar acht dagen afwezig moest blijven, maar hield de andere leerlingen voorlopig wel nog op school (BAB, A71, f. 194r).

34 BAB, A71, f. 153v; A72, f. 261v, 308v-309r (de laatste twee gevallen dateren van na Willems' ontslag).

35 BAB, A71, f. 156r.

36 Voor de koralen die tijdens de ambtsperiode van Willems dienst deden in Sint-Donaas, zie bijlage 2.

ken reageerden terughoudend³⁷. Op 16 januari 1634 had het kapittel er echter geen bezwaar tegen om een kandidaat-koraal uit Rijsel een stemproef te laten afleggen³⁸. Op 2 juni 1636 kreeg kanunnik Petrus Knudde van zijn confraters zelfs de opdracht naar Menen of desnoods Rijsel te reizen om mogelijke kandidaten te testen³⁹. Het kapittel droeg op 14 november 1639 tevens aan kanunnik Andreas d'Ath op per brief koralen te werven in Rijsel, Doornik of elders⁴⁰. Het valt trouwens op dat het kapittel minstens evenveel koorknapen aannam uit Frans-Vlaanderen als uit Brugge zelf⁴¹. Uit het Brugse ommeland werden er helemaal geen koralen aangetrokken⁴². Dat er nadelen zaten aan de aanwerving van vreemde koralen bleek begin mei 1627 toen de uit Douai afkomstige Joannes Schovaert met de noorderzon verdween en Willems per brief moest trachten de toga die hij had meegenomen terug te krijgen⁴³.

37 “(...) *phonasus declaravit voces duorum choralium deficere, ac paucos esse cantores, petens an d[omi]nis placeat alios chorales aut cantores huc evocare. D[omi]ni resolverunt pro honore ecclesiae nullos aliunde autoritate capituli evocandos, sed dispiciendum an nulli sint pueri Brugen[ses] qui habeant voces aptas, si tamen ultra, aut ad litteras particularium aliqui chorales aut cantores se offerant, d[omi]ni parati sunt eos acceptare modo sint idonei. Ordinatum fuit phonasco (...) ne alicubi chorales extra ecclesiam ad cantandum dimittat nisi valde raro (...) de consensu d[omi]ni cantoris”*. (BAB, A70, f. 58v).

38 BAB, A71, f. 5r.

39 “*Attento quod diversi chorales deficient in voce, et quod nulli reperiantur apti in hac civitate, d[omi]ni deputarunt d[omi]n[um] Knudde can[oni]c[um] ut proficiscatur Meeenas et si opus sit etiam Insulas, ibidemq[ue] audiat diversos pueros qui dicuntur sese offerre, et examinet an habeant bonas voces (...)*” (BAB, A71, f. 170v). Knudde was sinds 8 januari 1631 *coadjutor* van kanunnik Petrus de Blendde, die de dag voordien tot *cantor* van het kapittel was gekozen (A70, f. 77r-78v, 79v).

40 “*Attento quod hic Brugis sint pauci qui habeant aptas voces ut assumantur ut chorales huius eccl[esi]ae, commissum fuit d[omi]no d'Ath can[oni]co ut per litteras inquirat an Insulis Tornaci aut alibi non sunt iuvenes ex parte v[er]sati in musica qui vellent hic assumi ut chorales (...)*” (BAB, A72, f. 26v).

41 Naast de effectief aanvaarde koralen (zie bijlage 2) vermelden de kapittelakten ook een aantal anonieme kandidaten die niet aangenomen werden. Twee ervan waren afkomstig uit Rijsel (BAB, A71, f. 174v; A72, f. 31v), en telkens één uit Leuven (BAB, A70, f. 140v), Komen (A71, f. 118r), Ettelgem (zie volgende noot) en Roubaix (A71, f. 337r). Ook de zoon van Michaël Maelfeijt uit Menen (BAB, A71, f. 163v) en de bijna 12-jarige Ludovicus Peperseele uit Oostende (A72, f. 221r, 225r, 226r, 227r, 231r) werden niet aanvaard.

42 Op 25 augustus 1638 bleek het kapittel wel bereid een 13-jarige knaap uit Ettelgem als koraal toe te laten, maar uiteindelijk ging deze aanstelling niet door (BAB, A71, f. 188r).

43 “*Quia Joannes Schovaert choralis, his diebus invito phonasco, ipso hoc attestante, cum avunculo suo discessit domini dimittendum censuerunt et dimiserunt ordinantes per*

De gewone lasten voor de koralen werden betaald door het *officium choralium*, dat sinds 1577 de inkomsten kreeg van één canonicat⁴⁴. Daarnaast moest hun familie wel nog in de buitengewone uitgaven voorzien, en het kapittel moest dan ook soms bepaalde noden lenigen van koralen die ver van hun familie verbleven⁴⁵. Ook de huishoudster van Willems vroeg aan de kanunniken een vergoeding om de was te doen van twee koralen die geen familie hadden in Brugge⁴⁶.

Voor zover we hun leeftijd kennen, waren de koralen die tussen 1625 en 1643 aanvaard werden tussen zes en vijftien jaar oud. De oudste, Guilielmus Cools, was wel een apart geval, want het kapittel wou hem eerst enkel toelaten op zon- en feestdagen, maar omdat diens vader anders zijn jongere broer Mattheus niet wou afstaan, namen de kanunniken na advies van Willems tenslotte beide broers als koralen aan, in de verwachting dat de oudste wel nog twee jaren dienst zou kunnen doen⁴⁷. De meeste koralen waren echter bij hun aantreden tien à elf jaar oud, wat al vrij oud was⁴⁸. Toch bleef onder meer de uit Gent afkomstige Joseph-Thomasini, die 11,5 jaar oud was toen hij aangenomen werd, nog vijf jaar lang in dienst, waarna hij de kans kreeg om orgel te leren spelen⁴⁹. Na de stembreuk van

phonascum scribi ad eius avunculum ut novam togam qua indutum abduxit quamprimum remittat". (BAB, A69, f. 150r).

44 Cfr. A.C. De Schrevel, *Histoire du Séminaire de Bruges*, dl.2, Brugge, 1883, p. 168-176.

45 Zo gaf het kapittel op 11 april 1633 bovenkieren (*indusia*) en een matras aan Libertus de Jadin, die geen familie in Brugge had; ook de zesjarige Sebastianus Mulier uit Atrecht kreeg geen hulp van zijn familie, en het kapittel schonk hem op 5 december 1640 een bedje en bovenkieren (BAB, A71, f. 236r; A72, f. 80v).

46 Het betrof hier Franciscus Boulaert en allicht ook Libertus de Jadin (BAB, A70, f. 61, 248r).

47 "*Retulit d[ominus] cantor qualiter (...) egerit cum patre Guilielmi Cools offerentis operam suam ut sit choralis idemq[ue] pater nolit Matthaecum filium suum juniorem assumptum in choralem relinquere in officio eccl[esi]ae nisi pariter et p[ro]raedic[t]us Guilielmus senior totaliter assumatur: et audita relatione phonasci quod non obstante aetate 15 a[nn]o[rum] idem Guilielmus sit capax ad serviendum eccl[esi]ae in qualitate superioris ad duos a[nn]os, quodq[ue] in studiis humanioribus honesto loco sit promotus ad poesim, d[omi]ni eum etiam assumpserunt (...)*" (BAB, A71, f. 273v). Dat het kapittel zich door de vader van beide jongens zo onder druk liet zetten is allicht ook te wijten aan het gebrek aan valabele kandidaten.

48 Volgens A. Dewitte, *Sint-Donaas ...*, p. 152, waren de koralen liefst maar een jaar of zes, zodat ze na een opleiding van 3 à 4 jaar nog 4 of 5 jaar konden dienen (zie ook: B. Bouckaert & E. Scheurs, *Stemmen in het kapittel. Het muzikaleven in Vlaamse kathedraal en kapittelkerken ca.1300-1600*, Peer, 1998, p. 25-30).

49 BAB, A72, f. 8v, 375r.

Christophorus Lambrecht liet het kapittel hem verder studeren aan de kapittelschool, en tot 14 november 1633 kreeg hij ook een vergoeding om op zon- en feestdagen de *bombarde* te bespelen⁵⁰. Uiteindelijk nam hij op 11 september 1634, toen hij school liep bij de jezuïeten, afscheid van de kanunniken, maar nadien kon hij nog twee keren een beroep doen op hun mildheid, eerst toen hij in dienst was van raadsheer Carryns van de Raad van Vlaanderen en op 10 februari 1642 ter gelegenheid van zijn huwelijk⁵¹. Minder geluk had Philippus de Grieck, die als oud-koraal nog inwoonde bij de zangmeester toen hij begin 1636 stierf. Het kapittel nam wel een deel van de begrafenis-kosten op zich⁵².

Enkele veelbelovende koralen kregen bij hun ontslag een studie-beurs en zullen we verder nog ontmoeten. Toen Joannes du Pré zijn stem verloor, mocht ook hij verder studeren bij de augustijnen, en op 24 september 1640 benoemde het kapittel hem op proef tot pedel van het koor, maar nog geen jaar later werd hij na klachten alweer ontslagen. Het kapittel vond hem enkel geschikt voor een ambacht, maar toch wist Du Pré als retoricastudent bij de jezuïeten in Kortrijk later nog diverse sommen aan het kapittel te ontfoetselen⁵³. Voor minder begaafde koralen zocht het kapittel een andere oplossing, vaak na moeizame onderhandelingen met hun ouders, die voortaan zelf volledig moesten instaan voor hun onderhoud. Toen het kapittel Cornelius Heldewys wou wegsturen, drong zijn vader er vergeefs bij de kanunniken op aan hem nog een jaar in dienst te houden. Tenslotte raakten beide partijen het eens om de jongen drie jaar lang in de leer te laten gaan bij bakker Ludovicus Peperseele, en het kapittel voorzag hem ook van de nodige kleren⁵⁴. Eerder was ook

50 BAB, A70, f. 155v, 158r, 159r, 161, 168v, 192r, 232v, 236r, 251v, 270v-271r, 275r, 278v; A71, f. 24v.

51 BAB, A71, f. 51r, 231v, 238v; A72, f. 159r.

52 "*Comparens Michael de Grieck (...) declaravit filium Philippum de Grieck destitutum choralium huius eccl[es]iae phonasco hactenus in obsequio choralium cohabitantes, in domo eiusdem phonasci obiisse, supplicans quatenus d[omi]ni (...) dignentur suis expensis funus eius iuxta suam discretionem curare sepeliri. D[omi]ni (...) ordinarunt idem funus hic sepeliri cum missa cantuali in magno sacello cras mane cum pulsu et ceremoniis ibidem adhiberi consuetis iuribus eiusdem sepulturae et officiariorum eccl[es]iae desumendis ex officio destitutorum choralium (...).*" (BAB, A71, f. 143v). Philippus' broer Joannes-Baptista werd na zijn ontslag in 1636 koraal in de O.-L.-Vrouwkerk (A. Dewitte, *De Brugse collegiale Lieve-Vrouwkerk*, p. 163).

53 BAB, A72, f. 52r, 71r, 73r, 77v, 101r-102r, 108, 132v, 203v; A73, f. 267v, 268r.

54 BAB, A72, f. 116r, 165v-166r, 170v, 171v.

Cornelius' broer Philippus wegens zwakke examenresultaten ontslagen, en toen had het kapittel geregeld dat de jongen een opleiding kreeg om behoorlijk te leren schrijven, zodat hij tenminste koster zou kunnen worden op een landelijke parochie⁵⁵. Overigens waren zij niet de enige broers in het koralenhuis. Guilielmus Cools had zelfs drie zonen die koraal werden, zij het niet alle drie gelijktijdig⁵⁶. Het kapittel stuurde de moeder van Nicolaus de Gryse echter weg met lege handen, omdat haar zoon nog geen drie jaar koraal was geweest en zowel qua leeftijd als stem ongeschikt was⁵⁷.

Het ontslag van een koraal betekende niet meteen dat de zangmeester voortaan een persoon minder ten laste had, want soms gaf het kapittel aan ex-koralen de toelating nog enige tijd bij de zangmeester te blijven inwonen en verder dienst te doen in de kerk, tot hun bestemming geregeld was⁵⁸. De zorg voor de koralen vormde voor Willems dus een niet te onderschatten last. Toch was juist zijn laatste beleidsdaad als ontslagnemende zangmeester de voorstelling van een nieuwe koraal op 31 augustus 1643⁵⁹.

55 “*Comparuit parens philippi heldewys (...), supplicans ut d[omi]ni dicto philippo de aliquo medio vivendi seu beneficio providere dignentur. D[omi]ni considerata ipsius incapacitate ad statum ecclesiasticum, ordinarunt agendum esse cum M. Michaele Janssens ut doceat eum bene scribere impensis officii, ut saltem ad deservituram matriculariae ruralis aptari possit.*” (BAB, A72, f. 22r; cfr. *ibid.*, f. 52r, 59r, 64, 196r, 267v).

56 Ook Philippus en Joannes-Baptista de Griek waren broers. De gegevens over andere koralen zijn echter te onvolledig om hun juiste onderlinge banden te kunnen achterhalen (zie bijlage 2).

57 “*Ad libellum v[idu]ae Francisci de Gryse supplicantis pro aliquo subsidio intuitu servitii filii sui Nicolai choralis nuper destituti; d[omi]ni id excusarunt attento parvo servitio per eum ecclesiae praestito ob teneram aetatem et vocis inidoneitatem*” (BAB, A71, f. 32). Ook bij Lambrecht en Mulier was het telkens hun moeder die – met meer succes dan de weduwe De Gryse – hun belangen verdedigde.

58 “*Audita scripta relatione (...) de examine choralium huius eccl[es]iae (...) et de idoneitate seu capacitate et profectu singulorum, d[omi]ni exnunc absolute absolverunt Jo[ann]em B[a]p[ris]tam de Griek, et Nicolaum de Grije eo quod nulla sit spes de eorum capacitate ad cantum, permittentes quod usq[ue] ad pascha maneant in aedibus phonasci et obsequii eccl[es]iae ut interea parentes illorum possint eos alibi collocare. Quod parentibus quantocius intimabitur*” . (BAB, A71, f. 4v).

59 “*Ad relationem d[omi]ni Jacobi Willems phonasci admissus fuit Hermannus Antonius Pipelaere puer audomarensis in choraalem huius eccl[es]iae*” (BAB, A73, f. 266r).

Kapelmeester

Naast de koralen traden ook volwassen musici op in de kathedraal. Enkelen van hen, zoals Antonius Vondele en de al geciteerde Joannes Baptista Chaudron, waren overigens ex-koralen van Sint-Donaas⁶⁰.

Sint-Donaaskathedraal, tekening in pen en gewassen inkt, 18de eeuw Brugge, *Openbare Bibliotheek*, ms. 595, II, annexe p. 25. (© Stad Brugge, Cel fotografic).

60 De juiste datum waarop Vondele als koraal werd aangenomen konden we niet terugvinden. Op 20 juni 1639 kende het kapittel hem maximum 5 ponden groot toe als financiële steun tijdens zijn studie in Leuven (BAB, A16, z.p. – deze passage ontbreekt in de kapittelakten, maar wordt wel vermeld in de minuten).

Anderen hadden eerder dienst verricht in andere kerken. Zo was de in oktober 1624 aangestelde zanger Stephanus Carlier voordien actief geweest in de Sint-Walburgakerk van Veurne⁶¹. Adolphus le Mire, die op 23 september 1630 aangeworven werd als contratenor, was tevoren in dienst geweest van de Brugse Onze-Lieve-Vrouwekerk⁶². Anders dan bij de koralen lijkt Willems geen expliciet aandeel te hebben gehad bij de aanwerving van volwassen musici. Wel toonde het kapittel zich op 7 maart 1629 bereid op zijn aandrang de Mechelse bas Aegidius Goussin aan te nemen, maar deze trad tenslotte eind 1631 in dienst van de Onze-Lieve-Vrouwekerk⁶³. Datzelfde jaar droeg het Sint-Donaaskapittel Willems ook op om in zijn thuisstreek zangers en instrumentalisten te zoeken⁶⁴. Het is dus mogelijk dat sommige musici die hun diensten aan het kapittel kwamen aanbieden toch door Willems waren aangetrokken, ook al wordt diens optreden niet in de kapittelakten vermeld⁶⁵. In vergelijking met de koralen was de selectie bij hun aanwerving eerder streng, allicht omdat er geen gebrek aan kandidaten was⁶⁶. Tal van aspiranten werden inderdaad na een toelatingsproef doorgestuurd, zij het met een vergoeding voor hun reiskosten. Zelfs zangmeesters van andere kapittels werden niet altijd aangenomen. Zo werd Natalis Cornillot, die *phonascus* in

61 BAB, A69, f. 47v. Een ex-koraal van diezelfde kerk, Petrus Merghelynck, was net voordien aangeworven als onderkoster (*ibid.*, f. 40v); een fagottist uit Veurne die in mei 1639 optrad in Sint-Donaas werd echter niet aanvaard (BAB, A71, f. 368r).

62 BAB, A69, f. 62. Hij ontbreekt in de lijst van zangers in: A. Dewitte, *De Brugse collegiale Lieve-Vrouwekerk*, p. 164-165, maar kon in Sint-Donaas toch een getuig-schrift van dit kapittel voorleggen.

63 BAB, A69, f. 225v (vergelijk met: *ibid.*, f. 208 v; A. Dewitte, *De Brugse collegiale Lieve-Vrouwekerk*, p. 164).

64 "(...) *Committentes eidem phonasco ut inquiret in patria sua an possit aliquos egregios symphonicos aut cantores invenire*" (BAB, A70, f. 124r).

65 Op 26 mei 1625 werd aan het kapittel trouwens een brief voorgelegd die een aspirant-bas uit Rijsel aan Willems had geschreven i.v.m. zijn eventueel salaris. Ook met een bas uit 's Hertogenbosch waren er toen schriftelijke contacten (BAB, A70, f. 64v-65r, 96r). Mogelijk trad Willems hierbij als tussenpersoon op.

66 Antonius d'Aubery werd eind juli 1624 zelfs twee keren afgewezen, net als Joannes Binou (in juni 1625 en april 1631). In augustus 1624 werden zowel Symon du Quesne als Carolus le Tieu geweigerd. Philippus Cresson werd in dezelfde tijd pas in tweede instantie aanvaard, stapte in mei 1626 op, werd begin 1627 geweigerd en op 22 mei 1627 weer aangenomen (BAB, A69, f. 36r-38r, 66v, 104r, 137v, 152r; A70, f. 98v)!

Armentières was, in juni 1645 eerst afgewezen en pas in tweede instantie voorlopig aanvaard⁶⁷.

Van een aantal zangers vermelden de kapittelakten welke partij ze vertolkten⁶⁸. Het best vertegenwoordigd waren de bassen (twaalf) en contratenoren (tien). Verder kennen we zeven tenoren en slechts één alt, Joannes-Baptista Chaudron⁶⁹. Overigens weten we niet zeker welke partij Willems zelf vertolkte, maar de zangmeester trad toen meestal op als tenor. Hij was dus geen dirigent in de huidige betekenis, maar had zelf een actieve rol als musicus⁷⁰. De zangers in Sint-Donaas werden aangesteld als *clerici installati* of *vicarii*. Hun aantal blijkt in die tijd niet vast bepaald te zijn geweest, maar lag in elk geval lager dan in de late Middeleeuwen⁷¹. Eind 1623 bepaalde het kapittel dat de negen guldens die het stadsbestuur aan twee vicarissen had toegekend voor het Sint-Ceciliafeest zouden worden verdeeld over zeven vicarissen, de zangmeester (die het dubbel zou krijgen), de fagottist en de organist⁷². In juni 1624 brak er echter een conflict uit tussen het kapittel en de zangers, dat eindigde met het ontslag van vijf vicarissen⁷³. Een jaar later maakten drie dronken vicarissen het zo bont dat het kapittel hen tot acht dagen opsluiting veroordeelde. Willems verzocht de kanunniken op 19 september 1625 toch de drie gestraften te mogen inzetten bij een processie, maar de zangmeester – die

67 BAB, A73, f. 3r, 6. Eerder hadden ook al zangmeesters uit Rouen en Lens zonder succes hun diensten aangeboden (BAB, A71, f. 319v; A72, f. 26v).

68 Zie bijlage 3.

69 Bij zijn aanwerving zeggen de kapittelakten niet welke stem Chaudron vertolkte, maar uit de salarissen die op 16 november 1643 aan enkele *capellani musici* werden toegekend blijkt dat hij fungeerde als alt. Op 31 oktober 1644 nam het kapittel op proef nog een anonieme *musicus altus* aan, over wiens definitieve aanvaarding later zou worden beslist (BAB, A72, f. 283, 340r). Omdat deze laatste verder niet meer in de akten vermeld wordt, hebben we hem niet opgenomen in bijlage 3.

70 B. Bouckaert & E. Scheurs, *o.c.*, p. 32-33.

71 R. Stroh, *o.c.*, p. 12, vermeldt in de late 15de eeuw tien vicarissen – meestal *clerici* die de aan de kanunniken toegewezen missen opdroegen – en 18 *clerici installati*.

72 BAB, A69, f. 11v-13r.

73 BAB, A69, f. 30r. Twee van deze vicarissen, Franciscus de Brune (die ook als fagottist had gefungeerd), en Matthias de la Tour, trachtten later vruchteloos weer in dienst te treden; het kapittel had beiden eerder al hun vergoeding voor het Sint-Ceciliafeest vanwege het stadsbestuur ontnomen (*ibid.*, f. 13r, 31r, 35r, 173v). Eerstgenoemde was in 1630 zanger in de Sint-Salvatorskerk en organist in de O.-L.-Vrouwekerkerk (A. Dewitte, *De Brugse collegiale Lieve-Vrouwekerkerk*, p. 162).

toen zijn ambt nog niet zo lang bekleedde – ving bot⁷⁴. In die periode waren er slechts vier vicarissen, maar daarna nam hun aantal weer toe. In 1631 werd het traktaat voor het Sint-Ceciliafeest wegens het gestegen aantal vicarissen verhoogd van drie tot vijf ponden groot⁷⁵. Anderzijds kon het kapittel zich voor het lof financieel slechts zes vicarissen veroorloven⁷⁶.

Naast de vicarissen waren overigens ook koorkapelaans actief als musici. Zo ontvingen de kapelaans Antonius Stevenaert en Philippus le Dieu vanaf oktober 1624 naast hun deel in de distributies voor het officie één stuiver per dag als zanger⁷⁷. Beiden waren tevens in dienst van de Brugse Sint-Salvatorskerk, Stevenaert tot januari 1630 als *phonascus*, Le Dieu van 1623 tot maart 1624 als zanger⁷⁸. Een andere kapelaan, Laurentius Carpentier, kreeg drie stuivers per dag om de vicarissen te vervangen⁷⁹. Toen hij begin 1636 aan zijn kapelanij verzaakte, keerde hij al snel terug als vicaris⁸⁰. Ook van de andere kapelaans werd geëist dat ze redelijk konden zingen. Op 7 september 1639 beslisten de kanunniken dat ze niemand nog als kapelaan zou-

74 “*Exposuit m[agiste]r cantus se in processione ecc[le]siae S[anc]ti Christophori hoc pomeridiano tempore deferenda indigere ratione musicae opera trium vicariorum quos domini intra claustrum ecclesiae condempnarunt (sic) petens ipsi dari licentiam interessendi d[ic]tae processioni: quod d[omi]ni ob rationes ipsorum animos moventes recusarunt.*” (BAB, A69, f. 78v-79r). Eén van de gestraften, Petrus de la Rue, werd op 26 juni 1628 na nieuwe dronken excessen ontslagen, maar na een week terug aanvaard op proef; ook werd hij een week lang opgesloten, waarvan drie dagen op water en brood (*ibid.*, f. 194v, 195v).

75 BAB, A69, f. 65r, 90v, 92v, 149v-150r (“*attento multiplicato numero vicariorum*”).

76 BAB, A71, f. 152v-153r.

77 “*Dominis Anthonio Stevenaert et Philippo le Dieu capellanis huius ecclesiae se obligantibus cantare musicam et psalmodiam cum reliquiis, singulis ultra diurnas distrib[utiones] communes, superadditus fuit stuferus in diem.*” (BAB, A69, f. 44v).

78 BAB, S245, f. 198r; A. Dewitte, *De Brugse collegiale Sint-Salvatorskerk*, p. 371, 374. In februari 1629 stond het Sint-Donaaskapittel le Dieu opnieuw een stuiver daags toe “*salvo quod suppleat vices vicarior[um] in eorum defectu*” (BAB, A69, f. 221v). Bij zijn dood op 28 augustus 1631 liet hij zoveel schulden na dat het kapittel het beheer over zijn sterfhuus overliet aan de stadskas. Stevenaert was al op 23 januari 1630 gestorven (BAB, B70, f. 18r, 20v, 133v-134r, 136r-137r, 150v).

79 “*(...) Laurentius Carpentier p[re]s[b]yter cap[ella]nus de choro nuper (...) admisit obtulit operam suam ad subeundas functiones vicariorum sub aliquo honorario (...). D[omin]i ob vocem eius praestantiam et peritiam in musica eandem operam acceptarunt, concedentes eidem (...) tres stuferos diurnos ultra distributiones cap[ella]norum consuetas (...)*” (BAB, A71, f. 39r; zie ook: *ibid.* f. 36r, 86v, 146v).

80 BAB, A71, f. 142, 146v.

den aannemen als hij niet tenminste in het gregoriaans voldoende beslagen was⁸¹. Eind 1635 had het kapittel om die reden zelfs eerst de Naamse geestelijke Joannes del Sart geweigerd⁸². Eerder was ook vicaris Balthasar Loysel al ontslagen omdat hij onvoldoende het contrapunt beheerste⁸³.

De zangers werden begeleid op orgel en blaasinstrumenten⁸⁴. De organist was sinds 1579 Nicolaas Elewaut, die in 1629 zijn gouden jubileum vierde⁸⁵. Kort nadien bleek hij echter niet meer in staat zijn ambt behoorlijk te vervullen. Op 16 juni 1631 beval het kapittel hem daarom andere organisten toe te laten op het orgel⁸⁶. Op 5 mei 1632 trakteerde het kapittel trouwens de Brugse organist Carolus Guillet, die in die tijd geregeld optrad in Sint-Donaas⁸⁷. Om een nieuwe titularis te benoemen moest het kapittel echter wachten tot oktober 1633, toen Elewaut gestorven was⁸⁸. Op 7 november 1633 werd een concours georganiseerd, waarbij het kapittel weer de hulp van Guillet inriep. De keuze van de jury viel op Gabriël de la Tour, organist van de abdij van Anchin⁸⁹. Het kapittel betaalde Willems 24 ponden pari-

81 "(...) nisi de facto competenter sit v[er]satus in cantu saltem Gregoriano" (BAB, A71, f. 16r).

82 In mei 1637 halveerde het kapittel diens part in de distributies voor het officie omdat hij nog altijd te weinig geschikt was als zanger. Ook van kapelaan Alexander Wynckelman werd geëist dat hij beter leerde zingen, op straffe van inkomensverlies (BAB, A70, f. 167v, 228r, 231r; A71, f. 136r, 241v-242v).

83 BAB, A71, f. 25r, 44r.

84 Strijkers doken pas later in Sint-Donaas op (P. Andriessen, *o.c.*, p. 324; K. Braem, *o.c.*, p. 50). Leonardus van Munnekereede, die vanaf februari 1636 kapelaan was in de kathedraal, bespeelde medio 1635 "de groote viole" in de O.-L.-Vrouwekerk (BAB, A71, f. 151r-152r; A. Dewitte, *De Brugse collegiale Lieve-Vrouwekerk*, p. 163-164).

85 D. Van de Castele & E. Van der Straeten, *a.c.*, p. 139. Elewaut verving in 1599 een tremblant van het orgel in Sint-Salvator, en onderhield ook het orgel in Sint-Donaas (BAB, G23, rekening fabriek 1632-1633, f. 49v; A. Dewitte, *De Brugse collegiale Sint-Salvatorskerk*, p. 369, 373; idem, *Iconen*, ..., p. 142).

86 D. Van de Castele & E. Van der Straeten, *a.c.*, p. 139. Eind 1631 antwoordde het kapittel aan de aspirant-organist Paulus du Jardin dat Elewaut nog leefde en het hem dus niet nodig had (BAB, A70, f. 148r).

87 BAB, A70, f. 173r (vergelijk met: P. Andriessen, *o.c.*, p. 350).

88 Op 13 oktober meldde Nicolaas' zoon Gerardus de dood van zijn vader aan het kapittel. Wegens het patroonsfeest van Sint-Donaas (14 oktober) werd de lijkdienst uitgesteld tot 26 oktober. Begin 1634 vroeg Nicolaas' weduwe Georgia Provoost het kapittel om een jaarlijks kostgeld, maar ze verkreeg enkel het al aan hem betaalde voorschot en de begrafenisrechten (BAB, A70, f. 266v, 267v; A71, f. 2v).

89 BAB, A70, f. 269v-270v.

sis voor de maaltijdkosten van de mededingers op het examen, waar- onder een kandidaat uit Nieuwpoort⁹⁰. De la Tour bracht prompt een nieuwe koraal uit Rijsel aan⁹¹. Tegelijk sleepte de organist wel een pak schulden met zich mee, waarmee hij zijn werkgever geregeld lastig viel, zodat het kapittel onder meer besloot in juni 1634 een orgelpositief van hem af te kopen om het zondagslof te begeleiden⁹². Ook betaalde het kapittel hem vanaf september 1636 extra voor orgellessen aan de oud-koraal Libertus du Jadin⁹³. Anderzijds kreeg de organist problemen omdat hij, spijs diverse aanmaningen, weigerde een in opspraak geraakte nicht die bij hem inwoonde weg te sturen⁹⁴. De la Tour en de fagottist Lucas Janssens waren clerici, net als de vicarissen, maar de meeste andere instrumentalisten waren leken⁹⁵. Bovendien waren zij doorgaans afkomstig uit de stad zelf en speelden ze geregeld in andere Brugse kerken of op burgerlijke plechtigheden. Zo was de *fagotarius* Alphonsus Verschrieck ook actief in de Sint-Salvatorskerk⁹⁶.

90 “*Item phonasco huius ecclesiae pro expensis habitis in tractandis concurrentibus ad organum (...)*” (BAB, G182, rekeningen obediencie 1633-1634, f. 45v; zie ook: A70, f. 271v).

91 “*(...) placuit ad propositio[n]em d[omi]ni cantoris huc Insulis advocari quendam iuvenem quem organista suggestit esse valde aptum et ex parte bene instructum in cantu ut si idoneus reperiat possit in choralem assumi.*” (BAB, A71, f. 5r). Het betrof hier Adam Melan (cfr. *ibid.*, p. 9r, en bijlage 2).

92 BAB, A71, f. 32v, 34v, 36v-37r, 44r, 146r, 231v, 233, 290r. Tot drie keer toe verzette het kapittel zich er ook tegen dat de la Tour zijn kapelanij ruilde voor een ander beneficie, mede omdat hij door het verlies van deze inkomsten dreigde ten laste te vallen van het kapittel (*ibid.*, f. 362v-363r, 364r; A72, f. 241r, 242).

93 BAB, A71, f. 196. Anderhalf jaar later meldde du Jadin dat hij aangenomen was als vicaris in de Sint-Salvatorskerk. Het Sint-Donaaskapittel stemde ermee in dat hij nog één maand zou blijven inwonen bij Willems en nog een half jaar orgellessen zou krijgen (*ibid.*, f. 301v).

94 Toen zijn nicht eind 1639 huwde met een musicus die in Sint-Donaas luit had gespeeld, had de la Tour van het kapittel een traktaat van zes ponden groot bekommen; nog geen jaar later ontstond er een schandaal toen de vrouw beviel van een kind dat blijkbaar uit overspel geboren was, waarna het kapittel voortdurend aandrang bij haar oom om haar weg te zenden (BAB, A71, f. 348v; A72, f. 77v, 144r, 198, 253r).

95 Zie bijlage 4. In juli 1641 aanvaardde het kapittel een priester uit het Sint-Pieterskapittel van Kassel die vroeger nog getrouwd was geweest als bas, mis er een oplossing gevonden werd voor de kinderen die hij ten laste had. Omdat de man nadien niet meer kwam opdagen, werd zijn benoeming twee maanden later terug ongedaan gemaakt (BAB, A72, f. 116v, 132r). Wij hebben deze bas niet meegerekend in bijlage 3.

96 A. Dewitte, *De Brugse collegiale Sint-Salvatorskerk*, p. 371. In 1623, 1624 en 1627

De muzikale bezetting wisselde volgens het belang van de diensten, maar in de kapittelakten worden de “fagot” en “cornet” het meest vermeld⁹⁷. Ook is geregeld sprake van de “bombarde” en de “zackeboutte”⁹⁸. Soms traden gastmusici op, zoals de jongeman die in september 1626 op de zackeboutte speelde, waarna de fagottist Adrianus Craene opdracht kreeg om een dergelijk instrument te vervaardigen⁹⁹. Het verblijf van de Duitse musicus Fredericus Helwigius vanaf november 1630 werd zelfs enkele keren verlengd, terwijl hij de koralen op instrumenten leerde spelen. Bij zijn afscheid nam het kapittel van hem een zackeboutte en een bombarde over, terwijl hij begin 1631 ook ruzie kreeg met kapelaan le Dieu over de aanschaf van een zackeboutte¹⁰⁰. Net als bij de vicarissen speelde Willems een bescheiden rol bij de aanwerving van de instrumentalisten¹⁰¹. Wel wist de zangmeester op 15 november 1628 te bereiken dan het kapittel de

kreeg Verschriek een vergoeding om cornet te spelen. Vanaf 1629 wordt hij ook vermeld als fagottist (BAB, A69, f. 14r, 18v, 50v, 155v, 257r; A70, f. 220v; A71, f. 82, 115r, 230r, 246v, 312r; A72, f. 8v, 41v, 69r, 146r, 206v, 338r).

- 97 Bijv. BAB, A69, f. 43v, 50v, 56r. Volgens R. Baldwin wordt met de “fagot” een dulciaan bedoeld; dit instrument leek sterk op de fagot en werd veel gebruikt in kerkmuziek, vooral in Spanje. De “cornet” en de “zackeboutte” waren de populairste blaasinstrumenten tijdens de Renaissance; beide waren veel zachter dan moderne koperinstrumenten en waren dus ideaal om een kleine groep zangers te begeleiden
- 98 De term *bombarda* slaat zowel op een blaasinstrument als op een vuurwapen. Ook de tweede betekenis komt trouwens in de kapittelakten voor, want op 15 maart 1632 besliste het kapittel dat alle kanunniken en kapelaans zich binnen de acht dagen moesten voorzien van bombarden. Begin juni 1631 was Brugge nog bedreigd geweest door Hollandse troepen (BAB, A70, f. 164r; vergelijk met: *ibid.*, f. 109v, 110v-111r).
- 99 “*Cuidam adolescenti datae fuerunt vi l[i]b[rae] paris[is] ex ob[edient]ia quia his duobus diebus lusit super quodam instrumento zackeboutte nuncupato: deputatis d[omi]nis cantore, fabricario et eius coadiutore ad agendum cum mag[ist]ro Adriano Craene super confectio[n]e similis instrumenti (...)*” (BAB, A70, f. 124v). De kapittelakten vermelden ook gastoptredens van een Duitse zanger en van diverse Franse musici (*ibid.*, f. 142v, 253v; A71, f. 82v; A72, f. 163r (“*Lusori Aeriensi serpentino (...)*”).
- 100 BAB, A70, f. 68v, 81r-82v, 84r, 85v, 86v, 91r, 92v. In juli 1636 en oktober 1638 trad deze musicus nog enkele keren in Sint-Donaas op. Vanaf november 1637 werden een fagot en een bombarde bewaard in een gesloten kist in het orgelhuis van de kathedraal (BAB, A71, f. 177v, 274v, 337r).
- 101 In februari 1627 stelde hij bijv. een *bombardarius* voor, ongetwijfeld Ludovicus le Pape die kort nadien aangeworven werd. In mei 1629 en maart 1631 beval hij een *cornettarius* aan, maar enkel de tweede, Marcus Bocquet, trad effectief in dienst (BAB, A69, f. 141v-142r, 143r, 237v; A70, f. 93r-94v).

bouw van een nieuw orgelpositief in overweging nam, omdat hijzelf er moeite mee had de zang te doen overeenstemmen met het bestaande orgel¹⁰². Het nieuwe orgel werd nog datzelfde jaar uitgeprobeerd en tenslotte voor twee ponden groot afgekocht van Crispinus du Bois¹⁰³. Het grote orgel dat nog door Cornelius van den Ryne (+1573) gebouwd was, werd in 1636 gerestaureerd door Gerardus Medart¹⁰⁴. In juli 1645 bouwde du Bois een nieuw orgel, waarna het oude orgel verkocht werd aan de recollecten in Brugge¹⁰⁵.

Inzake muziekpraktijk werd in Sint-Donaas de al oudere *fauxbourdonstijl* toegepast¹⁰⁶. Deze improvisatietechniek werd uitgevoerd door de vicarissen en een fagottist¹⁰⁷. Op 23 juli 1630 besloot het kapittel enkel op zon- en feestdagen nog de litanieën in deze stijl te doen zingen. Vanaf 1631 werden ook de complete ten op de vigilie van Pasen en op dekenale feesten in de vasten in *fauxbourdon* uitgevoerd¹⁰⁸. Bij sommige gelegenheden zaten de zangers er wel eens flink naast, zoals op 12 juni 1624, toen ze het Alleluia al vòòr het epistel inzetten, wat het kapittel niet straffeloos kon laten¹⁰⁹! Drie dagen later weigerden de vicarissen echter de *responsoria* tijdens de metten te zingen, en vijf zangers werden daarop ontslagen. Vaak ook kwamen musici te laat tijdens het officie of bleven ze gewoon weg, en zelfs herhaalde boeten konden deze misbruiken niet uitroeien¹¹⁰.

102 “*Ad libellum phonasci huius eccl[es]iae super emendo novo positivo, ob difficultates quas habet accomoda[n]do musicam organo huius eccl[es]iae (...)*” (BAB, A70, f. 212r).

103 BAB, A69, f. 216v, 218r, 219v; A72, f. 153v.

104 BAB, G23, rekeningen fabriek 1633-1637, f. 67r. Het du Bois-orgel werd toen doorverkocht aan de Sint-Basiliuskapel (A. Dewitte, *Iconen ...*, p. 141-142; D. Van de Castele & E. Van der Straeten, *a.c.*, p. 139).

105 Een oud lectionarium diende als windlade van dit nieuwe orgel (BAB, A73, f. 6v-7r, 8r, 10r, 11r, 13).

106 Vergelijk met: R. Strohm, *o.c.*, p. 31, 117, 134-135; B. Bouckaert & E. Scheurs, *o.c.*, p. 55-56; B. Trowell, *Fauxbourdon*, in: “The New Grove Dictionary of Music and Musicians”, dl.6, Londen, 1980, p. 433-438.

107 BAB, A69, f. 54r, 68v.

108 BAB, A69, f. 52r, 101r. Zie ook: *ibid.*, f. 102r, 103v; BAB, A71, f. 306v.

109 “(...) *ne praedicta schandala heri et hodie commissa, maneant impunita, domini dominum de la tour qui primo canere incoepit dictum aleluya, necnon franciscum de brune qui ipsum ad hoc instigavit in sex dierum distributionum alios vero in trium dierum privationem condemnarunt.*” (BAB, B69, f. 30r).

110 BAB, A69, f. 25v, 30r, 66r; A70, f. 175v-176r; A71, f. 142r, 152v-153v, 312v, 351v, 370v; A72, f. 51v-52r, 126r.

Buiten het koor maakten sommige musici zich echter schuldig aan nog erger wangedrag. De frequentste overtreding was dronkenschap, waaraan onder meer de kapelaans le Dieu en Janssens zich geregeld bezondigden¹¹¹. Ook vechtpartijen waren niet ongewoon. In februari 1627 werd vicaris Nicolaus Vignon tot Pasen gesuspenseerd omdat hij zijn collega Adrianus Pollet op straat geslagen had. Drie maanden later werden de vicarissen Ludovicus le Pape en Baldericus Courtois ontslagen na een nieuwe vechtpartij, terwijl een derde, Abraham Noordhinck, tot Pinksteren opgesloten werd. In juli 1632 takelde de bas Philippus Hallet alweer Pollet zozeer toe dat deze tijdelijk werk-onbekwaam was¹¹². Pollet werd in september 1638 door Willems aangeklaagd bij het kapittel, maar deze ruzie werd bijgelegd zonder dat er klappen vielen¹¹³. In augustus 1642 tuigde nog een vicaris, Quintinus Doulier, zijn collega Adrianus Pinte op straat af. Omdat Doulier slechts weinig Latijn kende, zond het kapittel hem overigens terug naar de schoolbanken¹¹⁴. Naast onverbeterlijke drinkebroers en vechtjassen telde het kapittel nog enkele zwarte schapen. Op 19 september 1626 werd vicaris Adrianus Bassery voor drie jaar uit het bisdom Brugge verbannen wegens dronkenschap en bordeelbezoek, welke aanklachten bovendien verzwwaard werden door meened, omdat hij de hem ten laste gelegde feiten eerst ontkend had¹¹⁵. Nog erger verging het Nicolaus Semeri, die nog geen maand in dienst was als vicaris toen in juni 1628 twee brieven die hij aan de autoriteiten in Sluis geschreven had onderschept werden¹¹⁶. Sedert het einde van het

111 BAB, A69, f. 181, 187r; A70, f. 25v, 26v, 27v.

112 BAB, A69, f. 140v-141r, 152r; A70, f. 191v-192r, 197v.

113 "(...) *Adrianus Pollet cap[ella]nus de choro p[er]severans in obsequiis musicae uti vicarius, fuit monitus super querelis praeterito cap[itu]lo hic relatis per phonscum, atq[ue] insuper ut tractius cantet in psalmodiando: et auditis variis rationibus per eum contra querelas phonsci propositis, deputati fuerunt d[omi]ni cantor et coadiutor ut eum cum phonsco desuper latius audiant et animorum aversionem quae videtur subesse componant meliori modo.*" (BAB, A71, f. 334v).

114 BAB, A72, f. 200r-201r. Twee maanden later werden Doulier en zijn collega Antonius Blondel, die in augustus ook al om disciplinaire redenen ontslagen en daarna op proef terug toegelaten was, alweer op de vingers getikt omdat ze op straat een balspel gespeeld hadden op het uur van de preek (*ibid.*, f. 207v-208r)!

115 BAB, A69, f. 120r, 123v-124r.

116 "*Exponente (...) decano sibi (...) traditas fuisse duas epistolas per m[agist]rum Nicolaum Semeri (...) scriptas unam gubernatori Slusano alteram cuidam capitaneo ibidem a militibus fortaliti de sterre prope Slusae a parvulo mendico interceptas et d[omi]no comiti de fontaine (...) transmissas, quae cum essent suspectae alicuius*

Twaalfjarig Bestand werd dit beschouwd als samenzwering met de vijand en na een mislukte vluchtpoging werd Semeri tenslotte op 7 augustus voor tien jaar uit het bisdom Brugge verbannen¹¹⁷.

Het weinig flatterend beeld dat de kapittelakten geven van de musici is wat vertekend, omdat zij wel alle overtredingen en daaraan verbonden sancties vermelden, maar zwijgen over hen die geen aanleiding gaven tot klachten. Slechts zelden geven de kapittelakten een eervolle vermelding aan een musicus. Zo kende het kapittel op 30 oktober 1641 een salaris van 18 ponden groot toe aan de kornettist Lucas Sinnebert, omdat deze alle andere musici in de stad overtrof¹¹⁸. Een jaar later bleek het kapittel zelfs bereid hem 24 ponden groten per jaar te betalen mits hij geregeld aanwezig was¹¹⁹. Ook vicaris Jacobus Dromal was volgens de kapittelakten deskundig (*peritum*) op het orgel en andere instrumenten, maar het kapittel stoorde er zich dan weer aan dat hij nalatig was in het celebreren van de mis en zich zo goed als in burgerkleren (*quasi in veste laica*) op straat begaf¹²⁰.

Componist

Naast zijn verantwoordelijkheid voor de koralen en de musici stond de zangmeester ook in voor de muziek die gezongen werd,

collusionis cum inimicis propter ambiguas aliquas sententias in iisdem contentas, se curasse cum collocari in camera curati (...): domini audita responsione rei (...) praeparatorie examinati deputarunt ven[erabi]les d[omi]nos decanum poenitentiarium Faignaert et Blende can[onicos] ut reum ulterius examinent cum iurisperito per eos quatenus opus assumendo, ad referendum, concessa d[omi]no de fontaines originales l[itte]ras repetenti, earumdem copia authentica.” (BAB, A69, f. 193r).

117 BAB, A69, f. 193v, 197, 200r-201r. Ook Willems raakte zijdelings bij dit incident betrokken via twee brieven van een andere vicaris, Nicolaus Vignon, aan hemzelf. Het kapittel besliste op 10 juli 1628 deze brieven samen met de originele brieven van Semeri te overhandigen aan het hof in Brussel (*ibid.*, f. 196r).

118 “(...) *attenta quod caeteros huius civitatis lusores incomparabiliter superet (...)*” (BAB, A72, f. 139v).

119 “*M[a]g[ist]ro Lucae Sinnepart musico instrumentario huius eccl[esi]ae supplicanti pro antiqua pensione viginti quatuor librarum gross[orum] a[n]nu[al]e sibi concessa die 20. octob[ris] 1638, ob multiplicem suam absentiam (...) reducta ad octodecim libr[as] grossorum, attenta quod cessantib[us] nunc impedimentis suae absentiae paratus sit incessanter sese (...) musicae huius eccl[esi]ae insistere: d[omi]ni concesserunt ei requisitam pensionem (...) sub spe diligentiae promissae.” (BAB, A72, f. 204v).*

120 BAB, A71, f. 270v, 271v, 308v, 309v-310r.

zowel door de aanschaf van bestaande werken als via eigen composities. Bovendien moest het muzikale repertoire aangepast worden aan de Romeinse liturgie, die in 1627 in Sint-Donaas ingevoerd werd¹²¹. Begin 1640 kregen de kanunniken Jacobs en de Gaule zelfs ruzie over bepaalde heiligenfeesten die niet in het Romeinse brevier stonden¹²². Op initiatief van Willems werden de muziekboeken vanaf april 1627 opgeslagen in het koralenhuis¹²³. Het kapittel gaf Willems op 15 september 1636 ook de toelating samen met de cantor de bruikbare muziekboeken te kiezen uit de bibliotheek van de in 1635 overleden aartsdiaken Arnoldus van Mechelen¹²⁴. In februari 1637 betaalde de zangmeester namens de *fabrica* 73 ponden 8 schellingen parisis voor een levering aan Magdalena Phalesia, een telg uit de bekende muziekuitgeverij¹²⁵. Eind 1642 kocht hij opnieuw voor 39 ponden 6 schellingen parisis muziekboeken aan¹²⁶.

Daarnaast werd van Willems ook verwacht dat hij eigen composities maakte. Het kapittel gaf hem overigens op 29 april 1630 de toelating uit het officie weg te blijven als hij het te druk had met het

121 Het kapittel besliste op 1 februari 1627 voortaan het officie te celebreren "*iuxta rubricas missalis et breviarii Romani*". Deze maatregel zou in voege treden op Allerheiligen, maar werd vervolgens vervroegd tot 24 juni, terwijl kanunnik Knudde in Antwerpen zou bestuderen hoe de Romeinse liturgie er in praktijk gebracht werd (BAB, A69, f. 139r, 143v-144r, 151; zie ook: B. Janssens de Bisthoven, *Het kapittel van Sint-Donatiaan te Brugge*, in: "Sint-Donaas en de voormalige Brugse kathedraal", Brugge, 1978, p. 55-56).

122 BAB, A72, f. 31r, 34v-35r, 44v, 54v, 55v; vergelijk met: A71, f. 310, 336v; A72, f. 66r, 194v. Jacobs had vroeger al een *Compendium caeremoniarum in celebratione divinorum officiorum observandarum ex praescripto Caeremonialis ac Missalis Romani* (Antwerpen, 1621) gepubliceerd.

123 "*Ad instantiam mag[ist]ri Jacobi Willems phonasci ordinatum fuit in domo officii choralium confici museum ad custodiendum libros musicos sumptibus eiusdem officii (...)*" (BAB, A69, f. 149v).

124 "*(...) fuerunt autorisati d[omi]ni cantor et succentor ad visitanda libros musicos in bibliotheca d[omi]ni Archidiaconi defuncti, atq[ue] ex iis seligendos aptiores pro usu et servitio huius eccl[esi]ae.*" (BAB, A71, f. 194v).

125 "*Magdalenae Phalesiae per manus d[omi]ni Jacobi Willems pro deliberatione librorum musicorum (...)*" (BAB, G23, rekeningen fabriek 1633-1637, f. 75r). De uitgeverij was in 1545 opgericht te Leuven door Petrus Phalesius en verhuisde onder zijn zoon Petrus naar Antwerpen; Magdalena (1586-1652) en haar zus Maria namen in 1629 de zaak over van hun overleden vader (S. Bain, *Phalèse*, in: "The New Grove Dictionary of Music and Musicians", dl.14, Londen, 1980, p. 617-620).

126 "*(...) d[omino] Jacobo Willems fonasco pro libris musicis*" (BAB, G24, rekeningen fabriek 1640-1642, f. 53r; vergelijk met: BAB, A72, f. 218r).

PRIMITIÆ MARIANÆ
DIVÆ VIRGINI HALLENSI
S A C R Æ.
SEX, ET OCTO, TAM VOCIBVS.
QVAM INSTRVMENTIS
CONCINENDÆ.
D. IACOBI WILLEMS
HALLENSIS
ECCLESIAE CATH. BRVGIS
PHONASCI.
ALTVS.

ANTVERPIÆ,
APVD HÆREDES PETRI PHALESII.
Typographi Musices.
MDC. XXXIX.

Jacobus Willems, *Primitiæ Marianæ Divæ Virgini Hallensi Sacrae sex et octo tam vocibus*, Antwerpen: erven Petrus Phalesius, 1639 (Dublin, Marsh's Library: enig bekende exemplaar).

INDEX

S E X V O C V M

Vita Dulcedo per versus,	2. Cant. Alt. 2. Ten. & Bass.	I.
Alma Redempt. ad longum	2. Cant. Alt. 2. Ten. & Bass.	II.
Aue Regina ad longum,	2. Cant. Alt. 2. Ten. & Bass.	III.
Aue Regina 2. ad longum	2. Cant. Alt. 2. Ten. & Bass.	IV.
Quia quem meruisti, per vers.	2. Cant. Alt. 2. Ten. & Bass.	V.
Adesto vnus Deus, cū simph.	3. Cāt. vel Ten. 2. viol. & Bass.	VI.
Ardens est cor meum, cū simph.	2. Cāt. & Bass. 2. viol. & Bass.	VII.
Litania B. Mariæ	2. Cant. Alt. 2. Ten. & Bass.	VIII.
Aue Maria		IX.

O C T O V O C V M

Tantum ergo	X.
Aue verum	XI.
Laudans exultent	XII.
O Quam suavis,	XIII.
Gaude Maria, concert. in primo Choro cū Instrum.	XIV.
Litania prima,	XV.
Aue Maria,	XVI.
Litania secunda,	XVII.
Aue Maria	XVIII.

FINIS.

componeren of kopiëren van muziek¹²⁷. Uit zijn testament, dat hij op 2 februari 1631 opstelde, blijkt dat hij toen reeds een aantal composities voltooid had¹²⁸. Een deel ervan bestemde hij voor de kapel van de Potterie, met name vijf-, zes- en achtstemmige hymnen ter ere van Maria, litanieën van Loreto, en Magnificats voor diverse bezettingen. Uit de kapittelakten weten we dat Willems in 1626 iedere zaterdag met zijn collega's musici de litanie van Loreto uitvoerde in de kapel van de Potterie. Tijdens de winter werd deze litanie in de kathedraal gezongen na de vespers¹²⁹. Verder somt Willems in zijn testament ook enkele composities op die bestemd waren voor het Sint-Donaaskapittel. Het betrof een Magnificat dat aangepast was aan het Romeinse ceremonieel en enkele motetten ter ere van Sint-Donaas. Tenslotte vermeldt Willems in zijn testament een reeks composities die hij legateerde aan de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Halle¹³⁰. Op 16 juni 1634 bood hij aan het Sint-Donaaskapittel twee muziekboeken aan waarin hij onder meer een achtstemmig Magnificat had laten kopiëren¹³¹. Het kapittel schonk hem daarvoor 6 ponden groot, plus 4 ponden groot "pro vino". In 1639 verscheen zijn eigen muziek-

127 "Concessum fuit m[a]g[ist]ro Jacobo Willems huius eccl[es]iae phonasco, quod quotiescumque fraude et dolo seclusis componendae vel scribendae musicae pro hac ecclesia tempore divinorum necessario incumbere debeat, habeatur in choro tamquam presens." Willems' opvolger Vincentius Glanne kreeg op 16 november 1643 eenzelfde vrijstelling (BAB, A70, f. 28v; A72, f. 277v).

128 Zie bijlage 1.

129 "(...) d[ominus] Jacobus Willems phonascus exposuit se hactenus cum sociis de musica recinisse diebus sabbathinis laudes de beata Maria lauretana in sacello Divae Virginis de Potteria, quo cum tempore hyemali se commode conferre non possit propter aeris intemperiem petiit licentiam eas cantandi in hac eccl[es]ia post laudes vespertinas: quod d[omi]ni per modum probae admiserunt." Sinds maart 1626 werd de litanie op grote feesten van Maria en Sint-Jozef uitgevoerd "in navi ecclesiae" (BAB, A69, f. 97v, 127r).

130 Een aantal van deze werken moesten wel nog "door de kinderen geschreven" worden (scribenda per pueros), wat er mogelijk op wijst dat Willems de aan hem toevertrouwde koralen ook muziek liet kopiëren.

131 "(...) Jacobus Willems phonascus huius ecclesiae obtulit seu dedicavit d[omi]nis duos libros musicos in majori forma, in quibus curavit nitide describi Cantica Magnificat octo tonorum per eum ultimo ad usum eccl[es]iae composita, et alia quaedam ad officium divinum chori huius eccl[es]iae valde apta et necessaria." (BAB, A71, f. 37). Rond dezelfde tijd bood ook Bernardinus Borlasca, kapelmeester van de hertog van Beieren, die in Brugge op doorreis was, aan het kapittel "aliquot moteta per eum musicae composita" aan; als tegenprestatie ontving hij twee ducaten als reisgeld (*ibid.*, f. 33r).

bundel bij de erven van Petrus Phalesius te Antwerpen¹³². Dit werk is opgedragen aan Onze-Lieve-Vrouw van Halle en bevat dus allicht de composities die Willems in zijn testament bestemd had voor het kapittel van zijn geboortestad. Tenslotte vermelden de kapittelakten bij zijn afscheid op 29 oktober 1643 de schenking van zijn muzikale uitgaven – wellicht slaat dit op de editie van 1639 – en van alle composities die hij tijdens zijn bijna twintigjarige carrière voor Sint-Donaas geschreven had¹³³. Het kapittel schonk hem in ruil 100 gulden en een zilveren sierdoos (*jocale*) met het insigne van de kathedraal. Zowel uit zijn testament als uit de kapittelakten blijkt dat Willems veel meer composities geschreven moet hebben dan degene die hij in 1639 gepubliceerd heeft. Deze bundel bevat bijna louter Mariale composities, en zelfs deze zijn niet allemaal erin opgenomen, want de diverse zettingen van het Magnificat ontbreken erin¹³⁴.

Uit zijn testament blijkt dat Willems ook werken van andere componisten bezat. Naast de Engelsman Peter Philips (1560-1628) en de Duitser Michaël Praetorius (1571-1621) ging het om drie Italianen, Giovanni Croce (1557-1609), Fabio Costantini (ca. 1570/75-na 1644) en Lucio Barbieri (1586-1659)¹³⁵. Ook hier betrof het vooral Mariale composities, die Willems legateerde aan de kapel van de Potterie. Tenslotte noemt hij in zijn testament nog andere muziekboeken die hij naliet aan zijn jongere broer Joannes, maar waarvan hij de auteurs of de inhoud niet vermeldt. Vermits Willems' loopbaan in 1631 nog lang niet voltooid was, is zijn muziekcollectie mogelijk later nog verder aangegroeid.

132 *Primitiae Marianae Divae Virgini Hallensi Sacrae sex et octo tam vocibus*, Antwerpen, 1639. Het enige thans nog bekende exemplaar van deze uitgave werd op 4 april 1727 samen met vijf andere muziekboeken door Christopher Ussher geschonken aan de Marsh's Library in Dublin (mededeling van Mevr. Ann Simmons, Deputy Keeper van deze bibliotheek, waarvoor dank).

133 "(...) *obtulit d[omi]nis libros musicos nuper per eum editos, et insuper omne suum obsequium ac musicam per eum tempore officii sui conscriptam ad utilitatem eccl[esi]ae (...)*" (BAB, A72, f. 274v).

134 Het exemplaar uit de Marsh's Library in Dublin wordt momenteel via een nieuwe editie door Rodney Baldwin ontsloten. Ook de Sixtijnse kapel in Rome moet ooit een exemplaar van deze bundel in haar bezit gehad hebben (cfr. R. Clement, *Halle, een Bourgondisch feest*, Tiel, 1991, p. 20, 96).

135 Met dank aan prof. Ignace Bossuyt (K.U.Leuven), die hielp bij de identificatie van de laatste drie namen.

Kapelaan

Zoals veel van zijn confraters bezat Willems naast zijn functie als zangmeester nog een kapelanij in Sint-Donaas, wat hem ook extra-inkomsten verschafte: Op 28 januari 1630 verleende het kapittel hem één van de zeven kapelanijen aan het altaar van de HH.Philippus en Jacobus, die voordien had toebehoord aan Antonius Stevenaert¹³⁶. Deze laatste had twee weken eerder via permutatie zijn kapelanij geruild voor een beneficie in Veurne, maar omdat hij op 23 januari stierf, werd deze transactie geannuleerd door het kapittel, dat nu de kapelanij kon toewijzen¹³⁷. Op 12 juni 1630 ruilde Willems zelf via permutatie met kapelaan Philippus Wouters zijn beneficie voor één van de vier kapelanijen in de Sint-Basiliuskapel en de kapelanij vanden Ryne buiten het koor in Sint-Donaas¹³⁸. Verder bezat Willems nog een kapelanij in de Onze-Lieve-Vrouw-over-de-Dijlekerk in Mechelen, die hij op 20 april 1633 via permutatie afstond aan de oud-koraal Robertus van der Meulen. In ruil kreeg Willems een kapelanij buiten het koor in Sint-Donaas, die gesticht was aan het Drievuldighedsaltaar, maar hij deed prompt afstand van dit beneficie, dat nu door het kapittel toegekend werd aan een andere oud-koraal, Joannes-Baptista Chaudron¹³⁹. Zowel de kapelanij in de Sint-Basiliuskapel als de kapelanij vanden Ryne in Sint-Donaas heeft Willems behouden tot zijn dood¹⁴⁰.

136 BAB, A70, f. 18. Aan dit beneficie was een wekelijkse mis verbonden (cfr. [J.F. Foppens], *Compendium chronologicum episcoporum Brugensium, necnon praepositorum, decanorum, et canonicorum, &c ecclesiae cathedralis S.Donatiani Brugensis*, Brugge, 1731, p. 211).

137 BAB, A70, f. 16, 18r (cfr. T. Quaghebeur, *Posttridentijnse benoemingsprocedures voor pastoors in het aartsbisdom Mechelen 1586-1786*, in: "Trajecta. Tijdschrift voor de geschiedenis van het katholiek leven in de Nederlanden", 9 (2000), p. 359-360).

138 BAB, A70, f. 42; B16, f. 3r (cfr. [J.F. Foppens], *o.c.*, p. 208, 216).

139 BAB, A70, f. 237v (cfr. [J.F. Foppens], *o.c.*, p. 214). Cumulatie van beneficijs was toegelaten als er geen zielzorg aan verbonden was. Een andere musicus, Symon de Vriendt, die tegelijk veldkapelaan was, werd door het kapittel verplicht te kiezen tussen beide functies die als onverenigbaar beschouwd werden en nam ontslag als vicaris. Van 1629 tot zijn dood in 1634 was hij zanger in de O.-L.-Vrouwekerk (A. Dewitte, *De Brugse collegiale Lieve-Vrouwekerk*, p. 164). Het Sint-Donaaskapittel verbood op 19 april 1627 ook alle ondergeschikten om handel te drijven in hun huis (BAB, A69, f. 95r, 109r, 119r, 125r, 147v).

140 BAB, A73, f. 25r.

De vier kapelaans van de Sint-Basiliuskapel behoorden ook tot het Sint-Donaaskapittel. Overigens kende deze kapel, die tevens bekend is als de kapel van het H. Bloed, een eigen muziekleven, vooral op vrijdagen en op het feest van de Kruisvinding (3 mei)¹⁴¹. Het is dus erg aannemelijk dat Willems ook daar actief geweest is als musicus. Een andere kapelaan, Jacobus Bouchout, werd in mei 1633 door het kapittel bedankt voor zijn diensten als zanger, omdat ze onverenigbaar waren met de getijden in Sint-Basilius, waarin de kapelaans vaak tekortschoten¹⁴². Bouchout was sinds 1615 ook zanger in de Sint-Salvatorskerk, waar hij van 1627 tot zijn dood in 1637 fungeerde als zangmeester¹⁴³.

Aan de kapelanij vanden Ryne was een stuk grond in Koolskamp verbonden, die Willems voor negen jaar in cijns gaf aan Franciscus de Meulenaere voor 35,5 gulden. Het kapittel keurde dit contract op 24 november 1632 goed¹⁴⁴. Dit wijst op een ander terrein waarop Willems actief was, namelijk als bemiddelaar of agent in allerlei zakelijke belangen.

Agent

Tijdens zijn verblijf in Sint-Donaas trad Willems geregeld op als *procurator* in naam van afwezige confraters of oud-koralen. Zo deed hij eind december 1637 namens Judocus Maertens afstand van een kapelanij buiten het koor¹⁴⁵. Op 24 mei 1639 trad Willems op als tussenspersoon bij de vicarissen van het bisdom Brugge *sede vacante* voor

141 R. Strohm, *o.c.*, p. 26, 76-77; A. Dewitte, *Iconen ...*, p. 141.

142 "(...) *ne forte d[omi]n[u]s Jacobus Bouchout cap[ella]n[us] S[anc]ti Basilii hactenus ratione musicus ad frequentationem totius officii divini huius eccl[es]iae, per hoc negligat frequentare officium in ecclesia S[anc]ti Basilii d[omi]ni eum a frequentatione officii huius eccl[es]iae absolverunt, differentes ulteriorem dispositionem circa emendationem p[raedic]tarum negligentiarum (...)*" (BAB, A70, f. 242v).

143 Zie bijlage 3.

144 BAB, A70, f. 209v-210r. De familie de Meulenaere (of de Mùelenaere) was toen één van de belangrijkste grondbezitters in Koolskamp (L. Van Acker, A. Vervenne & A. Callewaert, *Geschiedenis van Koolskamp*, Koolskamp, 1996, p. 86, 105-106, 184, 199, 201).

145 BAB, A71, f. 279r (zie ook: BAB, A69, f. 177v, 232r; A70, f. 2v, 46v, 145v; A71, f. 35v-36r).

een andere oud-koraal, Franciscus Boulaert, die een studiebeurs voor de Leuvense universiteit genoot. Boulaert verbleef te Leuven in Willems' vroegere pedagogie De Lelie¹⁴⁶. Willems ontving drie maanden later ook een brief van Antonius Vondele, die zijn verblijfskosten in Leuven niet meer kon betalen, en wist het kapittel ertoe te brengen de schulden van deze ex-koraal op zich te nemen¹⁴⁷. Eén jaar later kwam Willems ook tussen bij het kapittel om een studiebeurs te bekommen voor Guilielmus Cools, alweer een ex-koraal¹⁴⁸.

Begin augustus 1642 werd Willems door het kapittel aangesteld als *curator* voor één van zijn confraters in Sint-Basilius, Petrus Desmons, die zwakzinnig was geworden. Desmons overleed op 9 augustus van dat jaar bij de Alexianen in Brugge en Willems handelde zijn nalatenschap af¹⁴⁹. Op 3 augustus 1643 verkozen de kapelaans van Sint-Donaas Willems als *officiarius obedientiae*, om toe te zien op de verdeling van de inkomsten van de obediëntie¹⁵⁰. Het kapittel bekrachtigde deze verkiezing en verleende Willems op zijn vraag ook ontslag uit het ambt van zangmeester, dat hij al bijna twintig jaar bekleedde. Dit was vrij lang in vergelijking met veel van zijn collega's en het was zelfs ongewoon dat een zangmeester zijn hele carrière in dienst bleef van eenzelfde kapittel¹⁵¹. Als reden voor zijn ontslag gaf Willems op dat de vele zorgen en problemen (*multis molestiis et difficultatibus*) die zijn ambt met zich brachten hem geen rust meer gunden. Het kapittel ging hierop in, maar vroeg Willems aan te blijven tot zijn opvolger was aangesteld¹⁵².

146 BAB, B20, f. 7v, 37v-38r, 39v (zie ook: BAB, A71, f. 352v).

147 BAB, A72, f. 10v-11r.

148 BAB, A72, f. 68r.

149 BAB, A72, f. 195r, 196, 210r, 359v (cfr. [J.F.Foppens], *o.c.*, p. 207).

150 "*Visis scedulis d[ominorum] capellanorum de choro huius eccl[esi]ae quibus (...) eligunt ex parte sua d[ominum] Jacobum Willems cap[ella]num S[anc]ti Basilii et phonascum huius eccl[esi]ae, in suum officiarium obedientiae loco d[omi]ni van[der]bandt pastoris laicorum nuper defuncti ad unum annum cessorum jo[an]nis 1644: d[omi]ni eandem electionem approbarunt et eundem d[ominum] electum in h[uius]mo[d]i officiarium acceptarunt"* (BAB, A72, f. 261r).

151 Ter vergelijking: tijdens Willems' ambtsperiode telde het Sint-Salvatorskapittel drie zangmeesters, nl. Gaspar Bourla (1624-1627), Jacobus Bouchout (1627-1637) en Jacobus Kyndt (1637-1643) (A. Dewitte, *De Brugse collegiale Sint-Salvatorskerk*, p. 370-371).

152 BAB, A72, f. 261r. Voor zijn opvolging waren er meerdere kandidaten, o.a. Vincentius Glanne, *phonascus* van de Sint-Elisabethkerk in Bergen, en Petrus Valle, zangmeester te Grevelingen. Glanne werd op 16 september 1643 benoemd tot zangmeester in Sint-Donaas, maar nam begin 1648 ontslag om in te treden bij de

Naar de concrete factoren die Willems zoveel stress bezorgden kunnen we enkel raden, maar ongetwijfeld speelde de moeilijke omgang met sommige koralen en musici daarbij een rol. Het zal wel geen toeval geweest zijn dat Willems net voordien, op 28 juli, door het kapittel om uitleg was gevraagd in het al eerder genoemde incident met de koraal Mattheus Cools. Bij zijn ontslag pleitte Willems trouwens met succes om een mildering van de straf voor de knaap. Tijdens het lof op 4 augustus – in afwezigheid van Willems – waren er alweer problemen met enkele koralen, en tenslotte legde het kapittel op 12 november 1643 zowel aan de zangmeester en de koralen als de schoolmeester en de refectionalen nieuwe regels op¹⁵³. Bij zijn afscheid op 29 oktober verontschuldigde Willems zich uitdrukkelijk voor de problemen die zijn afwezigheid uitgelokt had¹⁵⁴.

Mogelijk speelden ook gezondheidsredenen een rol in Willems' ontslag. Het kapittel had trouwens op 22 maart 1632 op zijn vraag één van de vicarissen, Franciscus Yvain, benoemd om in zijn plaats les te geven aan de koralen, telkens hijzelf door ziekte en andere beletselen (*causa morbi et aliorum impeditorum*) verhinderd was¹⁵⁵. Dat hij reeds in 1631, toen hij nog geen dertig jaar oud was, een testament opstelde, wijst er misschien op dat hij toen met ziekte te kampen had, al namen ook kerngezonde mensen in die tijd de doodsgedachte ernstig. In elk geval kon Willems niet lang van zijn rust genieten, want hij stierf al op 26 september 1645. De volgende dag werd hij begraven bij de recollecten (*apud patres reollectos*), krachtens een clause die aan zijn testament van 1631 was toegevoegd¹⁵⁶. Twee

dominicanen (D. Van de Castele & E. Van der Straeten, *a.c.*, p. 134).

153 BAB, A72, f. 261v-262r, 277r; A.C. De Schrevel, *o.c.*, dl.2, Brugge, 1883, p. 365-379.

154 "(...) *excusans se super difficultate quam percepit nuper in sua absentia fuisse motam*" (BAB, A72, f. 274v).

155 BAB, A70, f. 165v. Yvain was een half jaar eerder aangesteld als vicaris en werd in september 1636 zangmeester in de Brugse O.-L.-Vrouwekerk (*ibid.*, f. 139v; A71, f. 36r, 98v, 194r, 209; A72, f. 88r, 151r; A. Dewitte, *De Brugse collegiale Lieve-Vrouwekerk*, p. 162, 165).

156 BAB, A73, f. 19r; SAB, *Doop-, trouw- en begraafboeken van Sint-Donaas*, nr. 5. Omdat geen van beide bronnen een plaatsnaam toevoegt, lijkt het erop dat Willems begraven werd bij de recollecten in Brugge (zie ook *infra*, n. 173). Hij wordt echter niet vermeld in het dodenboek van dit klooster (mededeling van Dr. Noël Geirnaert, waarvoor dank). Volgens M. Brusselaers, *o.c.*, p. 13-14, werd Willems begraven bij de recollecten in Halle, net als zijn vader († 25.1.1646), moeder († 1.12.1653) en jongere broer Joannes, die hem amper overleefde († 20.10.1645). Willems' vader was een weldoener van dit laatste klooster.

maanden vóór zijn dood was Willems nog bij het kapittel tussengekomen om een ex-refectieaal, Joannes Marmette, voor te doen dragen voor een studiebeurs in Leuven, en op 7 december van 1645 werd deze laatste inderdaad door het kapittel genomineerd¹⁵⁷. Omdat een eerdere toezegging via Willems aan Adrianus Lamaire dode letter was gebleken, droegen de kanunniken tegelijk deze ex-koraal voor een studiebeurs voor¹⁵⁸. Hieruit blijkt dat Willems ook na zijn ontslag nog bleef ijveren ten gunste van jongeren die hij als zangmeester onder zijn hoede had gehad.

Persoonlijkheid van Jacobus Willems

Hoewel we de levensloop van Jacobus Willems op een verrassend concrete wijze kunnen reconstrueren, toch blijft het moeilijk om door te dringen tot zijn persoonlijkheid. Zo wordt hij vanaf 1624 tot 1645 wel vaak vermeld in de akten van het Sint-Donaaskapittel, maar afgezien van zijn testament – dat enkel in kopie bewaard is – bezitten we geen archivalia die van hemzelf afkomstig zijn. Er bestaat evenmin een portret van Willems, in tegenstelling tot iemand als Jacobus Obrecht (1457/58-1505), die nochtans slechts een handvol jaren zangmeester in Sint-Donaas was¹⁵⁹. Ook van Petrus Ramon, die van 1628 tot zijn dood in 1639 vicaris was, werd een afbeelding boven zijn graf gehangen¹⁶⁰.

Uit Willems' testament blijkt een grote devotie voor Onze-Lieve-Vrouw en de heiligen, maar we weten niet of deze persoonlijk was of louter conventioneel. Wel is zijn in 1639 verschenen bundel opgedra-

157 BAB, A73, f. 9v, 29v.

158 “*Intellecto quod Adrianus Lamaire destitutus choralis philosophiae studiosus Lovanii ex aliquanti incuria d[omi]ni Willems defuncti hactenus non fuerit gavisus bursa ei addicta per actam 28.decemb[ris] 1644, d[omi]ni inhaerentes resolutioni eiusdem diei decreverunt litteras praesentationis illius ad eandem bursam sub eadem data.*” (BAB, A73, f. 29v).

159 Obrecht was actief in Sint-Donaas van oktober 1485 tot begin 1491 (met een onderbreking tussen eind 1487 en augustus 1488) en van eind 1498 tot 1500 (E. Schreurs, *Obrecht, Jacob (Hobrecht)*, in: “Nationaal Biografisch Woordenboek”, dl.15, Brussel, 1996, kol. 575-580; R.Strohm, *o.c.*, p. 38-41).

160 “*Placuit in ambitu claustris affigi ephitaphium et effigiem Petri Ramon vicarii defuncti prope sepulturam eiusdem.*” (BAB, A72, f. 45v). Ook voor kapelaan Antonius Stevensaert werd een grafscript aangebracht in de kathedraal (*ibid.*, f. 166v).

gen aan Maria in termen die verder gaan dan wat toen in de devotie tot de Moeder Gods gangbaar was¹⁶¹. Ook in zijn testament krijgt Maria de ereplaats boven heiligen als Sint-Jozef, Willems' patroonheilige Sint-Jacob, Sint-Donaas en Sint-Basilius, de titelheiligen van de kerken waaraan Willems verbonden was, en het ontbreekt er evenmin aan superlatieven. Oorspronkelijk wenste Willems ook begraven te worden in een kapel of voor het altaar van Maria, maar later veranderde hij deze beschikking en verklaarde begraven te willen worden bij de recollecten. Tenslotte drukte hij in zijn testament ook de wens uit dat de zielemissen voor hem zouden gecelebreerd worden door priesters die sterk toegewijd waren aan de eer van Onze-Lieve-Vrouw.

In zijn testament wees Willems zijn bezittingen toe aan familieleden of verwanten en aan de armen, maar afgezien van een aantal partituren en wat kledingstukken blijft deze aanduiding eerder algemeen. Of Willems bemiddeld was valt uit het testament niet op te maken, maar het aantal composities dat hij in zijn bezit had is niet gering voor iemand die pas goed dertig jaar was. Overigens wijzen de kapittelakten er evenmin op dat Willems geldzorgen zou gekend hebben. De door het kapittel aan hem toegekende bedragen waren veeleer bedoeld voor het onderhoud van de koralen dan voor hemzelf, en in tegenstelling tot veel van zijn collega's musici, die steeds in geldnood verkeerden, moest Willems blijkbaar nooit bij het kapittel komen bedelen¹⁶².

Over de wijze waarop Willems als zangmeester functioneerde waren er slechts zelden klachten. Soms spoorden de kanunniken hem samen met de andere lagere functionarissen van het kapittel aan tot nauwgezetheid, wanneer zij zich aanboden om de verlenging van hun ambtstermijn te bekomen, maar meestal bleven deze aanmaningen

161 De titel boven de opdracht luidt "*Augustissima Domina, benignissima Mater*", en de termen *Domina* en *Mater* keren verder twee maal terug. De opdracht besluit met: "*Psallam tibi, quam diu ero; & gaudebunt labia mea, cum cantavero in aeternum, & ultra. Ad Augustissima Maiestatis Tuae pedes prostrans, tuorum omnium infimus cliens Iacobus Willems*".

162 Willems' voorganger Robertus Bassecourt stond in februari 1624 voor zes ponden groot in het krijt bij zijn bakker en had nog ruim 26 ponden groot schulden. Ook organist Gabriël de la Tour en veel vicarissen zaten vaak krap bij kas. De vicarissen Philippus Cresson, Adrianus Pollet, Nicolaus Vignon en Dominicus Thibault vroegen een voorschot op hun loon voor bepaalde uitgaven, onder meer voor een toga (BAB, A69, f. 19v, 42v, 58r, 103r, 104r, 130r, 175v, 184r, 209v, 228r, 244v; zie ook: BAB, A71, f. 360v).

algemeen. Een enkele keer kwam Willems zich bij het kapittel verontschuldigen omdat hij niet op het voorziene tijdstip was verschenen om in zijn functie bevestigd te worden¹⁶³. Als het kapittel al eens echt iets op hem aan te merken had, dan was dat gewoonlijk na één of ander voorval met de koralen of de andere musici. Zo bood Willems op 2 april 1640 aan het kapittel zijn excuses aan omdat enkele vicarissen de zondag voordien niet waren komen opdagen voor het lof¹⁶⁴. Ook het gedrag van de koralen bracht hem wel eens in verlegenheid. Mogelijk kon men Willems verwijten dat hij te weinig omzag naar sommige minder begaafde koralen, maar anderen konden bij hun verdere studies altijd op zijn bemiddeling rekenen.

Het meest persoonlijke wat we van Willems nu nog bezitten is zijn muziek, althans het gedeelte dat in 1639 in druk is verschenen en waarvan dan nog blijkbaar slechts één exemplaar bewaard bleef. Zijn reputatie als componist overleefde hem trouwens niet erg lang. Nog geen eeuw later vermeldt kanunnik Foppens hem enkel als kapelaan van Sint-Basilius¹⁶⁵. Misschien komt nu dank zij de heruitgave van zijn composities door Rodney Baldwin ook de persoon van Jacobus Willems terug enigszins tot leven.

163 "(...) *Jacobus Willems phonascus huius ecc[es]iae excusavit se quod pridie Nativit[ate] D[omi]ni non potuerit supplicare pro continuatione officii ob absentiam suam extra civitatem supplicans quatenus d[omi]ni eandem excusationem acceptando eum modo continuare dignentur. Quem d[omi]ni praevia admonitione maioris diligentiae continuarunt.*" (BAB, B70, f. 216r).

164 "(...) *Jacobus Willems phonascus declaravit sese intellexisse quod (...) fuissent delatae querelae de absentia vicariorum, et defectu in laudibus vespertinis die dominica proxime praeterita, et proposuit desuper suas excusationes. Quas d[omin]i habuerunt pro auditis.*" (BAB, B72, f. 45v-46r).

165 [J.F. Foppens], *o.c.*, p. 207. Ook bij D. Van de Castele & E. Van der Straeten, *a.c.*, p. 133, neemt Willems geen opvallende plaats in tussen de zangmeesters van Sint-Donaas.

Bijlage 1: Testament van Jacobus Willems¹⁶⁶

Copia testamenti d[omi]ni ac magistri Jacobi Willems p[re]s[by]te[r]i capellani S[anc]ti Basilii quondam phonasci eccl[es]iæ cathedralis S[anc]ti Donatiani Bruge[n]sis defuncti 26. [septem]bris 1645, hora 8 vespertina. Requiescat in Pace.

In nomine D[omi]ni Amen. Ad maiorem Dei Deiparac[ue] Virginis Mariæ, S[anc]torum Jacobi, Josephi, Donatiani et Basilii gloriam et honorem, et ad mortalium omnium securitatem et pacem.

Infrascriptus considerans et conferens incertitudinem exitus animæ cuiuslibet ex hoc mortali corpore cum eiusdem ingressu; insuper ingredientis ac egredientis disparationem, constitui certi aliquid in tanta incertitudine ordinare ut primo:

Resigno et offero Deo opt[imo] max[imo] egredientem ex hoc mundo animam meam una cum corpore hoc ut in terram suam revertatur, illa redeat ad Deum qui dedit illam: intercedente pro illa Sanctissima, potentissima, clementissima ac fidelissima Virgine et Matre Maria: cui in gratiarum actionem pro omnibus beneficiis per illa acceptis, dedico quidquid in honorem illius musicæ composui, utpote *Salve* sive laudes eius tam sex, quinq[ue] quam octo vocum, item Litanias Loretanas, Magnificat sex, octo et plurium vocum, cum libris litanarium Petri Philippi¹⁶⁷, Praetorii 8. vocum¹⁶⁸, Jo[ann]is Croce 8. vocum¹⁶⁹, Fabii Constantini a 8 [vocibus]¹⁷⁰, Barberis 8. vocum, et coronas sacras, 4. vocum¹⁷¹, qui libri omnes dabuntur reservandi in sacello in honorem eius erecto in Poteria ut promoveatur cultus Matris illius admirabilis quæ verissime et saluberrime canitur et creditur salus infirmorum, refugium peccatorum, consolatrix afflictorum, auxilium chr[ist]ianorum.

Quæ secundo scripta sunt vel scribenda per pueros, data scribentibus aliqua gratuitate, offerantur in templo Sanctissimæ Virginis Mariæ Hallis ubi prima musices fundamenta didici. Librum vero illum qui vulgo dicitur partitura sive ablatura¹⁷² reser-

166 BAB, D50, oud nummer 295.

167 J. Steele, *Philips, Peter*, in: "The New Grove Dictionary of Music and Musicians", dl.14, Londen, 1980, p. 657-658, vermeldt een Antwerpse editie van de *Litaniae Beatae Mariæ Virginis in ecclesia Loretana cani solitæ* voor 4 tot 9 stemmen met basso continuo uit 1623.

168 W. Blankenburg, *Praetorius, Michael*, in: "The New Grove Dictionary of Music and Musicians", dl.15, Londen, 1980, p. 190, vermeldt een *Kleine und Grosse Litaney* uit 1613.

169 Volgens D. Arnold, *Croce, Giovanni*, in: "The New Grove Dictionary of Music and Musicians", dl.5, Londen, 1980, p. 53, werden veel werken van deze componist herdrukt in de Nederlanden.

170 C. Timms, *Costantini, Fabio*, in: "The New Grove Dictionary of Music and Musicians", dl.4, Londen, 1982, p. 822, vermeldt van deze componist de *Scelta de salmi, Magnificat, Antifone ... et Litanie della Madonna* voor 8 stemmen en basso continuo uit 1620 en een achtstemmige litanie uit 1626.

171 J. Nagley, *Barbieri, Lucio*, in: "The New Grove Dictionary of Music and Musicians", dl.2, Londen, 1980, p. 140, vermeldt van diens hand een reeks motetten voor 5 tot 8 stemmen en basso continuo uit 1620.

172 Een "tabulatuur" was een wijze om een orgelpartij in een speciale notatie te schrijven (mededeling van prof. Ignace Bossuyt, waarvoor dank). De term komt ook voor in het testament van organist Cornelius van den Ryne (+1573): "*Aldereerst gheeft by codicelature de kynderen die binnen zynen huuse met hem wuenen alle*

vetur a r[everen]do d[omino] cantore, quia in eo continetur canticum Divae Virginis Mariae caeremoniis Romanis accomodatum, una cum motetis in honorem S[anc]ti Donatiani a me compositis.

De ceteris meis libris tam musicis quam aliis ac rebus omnibus disponet cum consilio parentum meorum et executorum testamenti mei infra declarandorum frater meus junior Joannes Willems quem heredem constituo uni[verso]rum bonorum meorum tam mobilium quam immobilium. Dabit tamen pauperibus inferiores meas vestes, industria scilicet, tibialia inferiora et superiora cum thoracibus et uno pileo et illis pauperibus praelatis qui sanguine vel cognatione fuerint propinquiore.

De officio pro anima mea persolvendo item de sepultura disponant parentes mei cum consilio r[everen]dor[um] d[omi]nor[um] de capitulo. Ubicumq[ue] dabitur sepultura sive in quocumq[ue] templo, rogo immo volo sepeliri ante vel ad latus sacelli vel altaris si sacellus non permittat piissimae Virginis Matris Mariae¹⁷³. In quo sacello vel altari celebrabitur ad minimum unum sacrum pro anima mea antequam corpus meum sepelietur, et unum ad minimum postquam sepultum fuerit et quidem per tales sacerdotes (salva pace omnium) qui Beatissimae Virginis Matris Mariae honori fuerunt magis addicti, et eodem die si fieri posset. In missis hisce adiungent secundam collectam (si licitum sit) *Deus veniae largitor et humanae salutis amator etc*¹⁷⁴. Si tamen moriar in monasterio aliquo vel templo aut sacello ibidem sepiliri volo, observatis omnibus de sepultura uti superius quantum fieri potest.

Haec ut fideliter exequantur rogo et constituo executores r[everendum] d[ominum] Petrum van Volden canonicum S[anc]ti Donatiani et r[everendum] d[ominum] van Praet canonicum Divae Virginis Mariae. Signatum erat Jacobus Willems 28. februarii 1631.

praevia collatione concordat cum originali signato ut sup[ra].

dablatuere en[de] musycke boucken die hy heeft om die onder elcanderen te deelen" (BAB, D45, 216, p. 5).

- 173 Hierbij noteerde de kopijist van het testament: "*Hic ad marginem scriptum erat ut seq[ui]t[ur]: volo sepeliri in templo R[everen]dorum Patrum Recollectorum in loco dicto ____*". Het ontbreken van de plaatsnaam in deze toegevoegde passage verklaart mede de verwarring over de juiste begraafplaats van Jacobus Willems (zie ook *supra*, n. 156).
- 174 De volledige tekst van deze oratie uit de dodenmis luidt: *Deus, veniae largitor et humanae salutis amator, quaesumus clementiam tuam; ut nostrae congregationis fratres, propinquos et benefeactores, qui ex hoc saeculo transierunt, beata Maria semper Virgine intercedente cum omnibus sanctis tuis, ad perpetuae beatitudinis consortium pervenire concedas. Per Dominum (...).*

Bijlage 2: Mutaties van de koralen van Sint-Donaas van 1624 tot 1645

Voornaam + naam	Datum van toelating	Leeftijd bij toelating	Herkomst	Ontslag-datum	Bestemming
Judocus Maertens				15.10.25	bursaal in Douai
Jo.-Bapt. Chaudron				13.5.30	augustijnencollege
Robertus v/d Meulen				13.11.26	Leuven (Lelie)
Aurelianus de Baenst				2.10.28	Leuven (Lelie)
Andreas Craene				25.9.31	Leuven
Christophorus Lambrecht				28.1.32	bespeelt bombarde
Joannes Sch(r)ovaert	24.9.25	ca. 12 jaar	Douai	mei 27	weg zonder verlof
Philippus de Grieck	19.4.27		Brugge	+ jan.36	
Franciscus Boulaert	19.5.27			2.4.35	Leuven
Jo.-Bapt.de Grieck	15.11.28		Brugge	16.1.34	krijgt 4 lb.gr.om vak te leren
Libertus de Jadin ¹⁷⁵	12.6.30			31.3.38	krijgt orgelles
Philippus Heldewys ¹⁷⁶	6.8.31	9 jaar		3.10.39	krijgt 10 lb.gr.om vak te leren
Nicolaus de Gryse	6.8.31	7 jaar		16.1.34	krijgt niets
Antonius de Ryncke	28.1.32	12 jaar	Menen	?	
[] Melan/Melam	6.2.34	9 jaar	Rijsel	2.4.35	
Antonius Vondele	?			22.9.37	Leuven
Joannes du Pré ¹⁷⁷	4.6.35		Menen	16.5.40	augustijnencollege
Cornelius Heldewys ¹⁷⁸	4.6.35			6.3.42	scholing tot bakker
Adrianus Lamaire ¹⁷⁹	23.6.36	10,5 jaar	Rijsel	5.10.44	bursaal in Leuven

175 Bij zijn toelating als koraal vermelden de kapittelakten enkel zijn voornaam. Tien dagen eerder had het kapittel ermee ingestemd de broer van de kamerdienaar van de abt van Ten Duinen als koraal aan te nemen, maar de abt had geweigerd de extra kosten voor deze koraal te aanvaarden; mogelijk gaat het hier steeds om dezelfde knaap, maar de kapittelakten noemen nergens zijn naam (BAB, A71, f. 38r, 40r, 42r).

176 Bij zijn aanvaarding wordt deze koraal in de kapittelakten aangeduid als Jacobus Zeldenwys, maar deze naam treffen we verder niet meer aan (BAB, A70, f. 121r; A72, f. 64r).

177 Bij zijn aanvaarding als koraal ontbreken zowel zijn familie- als zijn voornaam (BAB, A71, f. 98v).

178 Bij zijn toelating op proef voor 6 maand noteren de kapittelakten enkel de familienaam Eldewyck, maar blijkbaar was hij de broer van Philippus Heldewys (BAB, A71, f. 98v; A72, f. 116r, 165v-166r, 170v, 171v).

179 Deze knaap werd aangenomen als Antonius Delmaer na het relaas van kanunnik Knudde over zijn prospectiereis naar Menen en Rijsel; één maand later aanvaardde het kapittel de 11-jarige Adrianus de la Marre uit Rijsel, maar allicht gaat het hier telkens over dezelfde jongen (BAB, A71, f. 174, 196r).

Voornaam + naam	Datum van toelating	Leeftijd bij toelating	Herkomst	Ontslag-datum	Bestemming
Antonius Catere	22.10.36 ¹⁸⁰		Brugge	19.10.43	krijgt 10 lb.gr.om vak te leren
Mattheus Cools	4.11.37	10 jaar	Brugge		
Guillielmus Cools	9.11.37	15 jaar	Brugge	3.9.40	voorgedragen als bursaal in Leuven
Josephus Tomasini	30.4.40	11,5 jaar	Gent	29.5.45	krijgt orgelles
Sebastianus Mulier	4.7.40	6 jaar	Atrecht	22.5.45	krijgt 10 lb.gr.om vak te leren
Cornelius Cools	6.3.42		Brugge		
Arnoldus Eyemans	6.3.42		Brugge		
Hermannus Pipelaere	31.8.43		St.-Omaars		
Ludovicus Faneau ¹⁸¹	12.10.43	12 jaar	Bergen	2.5.46	krijgt 4 lb.gr
Philippus Sigand	21.12.43	10 jaar	Bergen		

180 Deze knaap werd samen met ene Verschriek één maand eerder toegelaten voor verdere zanglessen, maar na een verslag van Willems werd enkel hij effectief als koraal aanvaard (BAB, A71, f. 196r, 206r).

181 Net als bij de volgende knaap noemen de kapittelakten geen naam bij zijn toelating; Willems' opvolger Clanne stelde zich op 7 januari 1644 borg voor beide koralen (BAB, A72, f. 272r, 292v, 294; A73, f. 22r).

Bijlage 3: *Mutaties van de zangers van Sint-Donaas van 1624 tot 1645*

Voornaam + naam	Datum van toelating	Herkomst ¹⁸²	Functie	Ontslag-datum	Bestemming
Franciscus de Brune				17.6.24	
Joannes Huran				mei 24	
Matthias de la Tour		(subdiaken)		17.6.24	
Nicolaus Juet				17.6.24	
Franciscus Textor				17.6.24	
Pontus/Petrus					
Bauduin	1.6.23	b.Doornik (p.)	bas	17.6.24	
Joannes Cormorant	11.10.23	b.Doornik (p.)		17.4.24	abdij Oudenburg
Franciscus Florent	19.6.24	Ath (b. Kamerijk)		jan. 26	
Nicolaus Vignon	1.7.24	(p.)		mei 25	
	11.2.26			15.2.27	Duinkerke
Philippus Cresson	7.8.24	Rijsel		4.5.26	
	22.5.27				
Petrus Teeus	11.3.24	b.Gent (d.)	bas	?	
	2.3.26			9.9.26	Doornik
Joannes de Brune	2.9.24			21.1.26 ¹⁸³	
Stephanus Carlier	16.10.24			27.5.26	
Petrus de la Rue	24.3.25		bas	26.6.28	
	3.7.28				
Adrianus Bassery	10.7.25	(p.)		okt.26	
Natalis Bocquet	10.7.25	b.Kamerijk (d.)	contratenor	mei 26	
Antonius le Febvre	10.7.25			7.1.26	
Adrianus Pollet	7.1.26	(d.)	tenor ¹⁸⁴		
Symon de Vriendt	26.1.26			23.9.26	
Jacobus van Houcke	9.9.26		contratenor		
Baldericus Courtois	7.10.26		contratenor	mei 27	
Abraham Noordhinc	3.12.26			10.1.28 ¹⁸⁵	
Matthias Oste ¹⁸⁶	15.6.27			10.1.28	
Nicolaus Semeri	31.5.28	(p.)		aug. 28	
Andreas Raghe	31.7.28	b.Doornik (p.)	tenor	24.12.32	Doornik
Petrus Ramon	6.11.28		contratenor	+17.11.39	

182 Voor clerici geven we hun bisdom (b.) en clericale staat – diaken (d.) of priester (p.) – aan.

183 De Brune werd ontslagen “*ob negligentiam in frequentando chorum ab officio*”; op 2 oktober 1628 solliciteerde hij opnieuw bij het kapittel, maar werd niet aangenomen (BAB, A69, f. 90r, 206v).

184 In 1642 was hij ook organist in de O.-L.-Vrouwekerk (A. Dewitte, *De Brugse collegiale Lieve-Vrouwekerk*, p. 162).

185 Eind 1635 werd hij organist en zanger in de O.-L.-Vrouwekerk (*ibid*, p. 162, 164).

186 Sinds 1615 was hij organist in de O.-L.-Vrouwekerk (*ibid*, p. 162).

Voornaam + naam	Datum van toelating	Herkomst ¹⁸²	Functie	Ontslagdatum	Bestemming
Dominicus Thibault	20.11.28				
Philippus Hallet	16.7.29	(p.)	bas	7.7.32	Ieper
Job de Leenhouder	6.10.29 6.9.32	b.'s Hertogenbosch (p.)	bas	3.9.30 juni 33	
Adolphus le Mire	9.9.30	Merville	contratenor		
Franciscus Yvain	30.9.31	(p.)		10.9.36	O.-L.-V. Brugge
Joannes Loysel	30.9.31			17.5.32	Sint-Omaars
Paulus Ballyn	4.10.31	(p.)	tenor		
Joannes Colos/Celos	8.10.31	(p.)	contratenor	5.7.32	
Hilduardus Verschieck	20.10.31	(p.)	bas	16.6.34	
Balthasar Loysel	22.12.31		contratenor	27.7.34 ¹⁸⁷	
Job/Joannes de Leenheere	6.9.32	(p.)	bas	juni 33	14.2.35 reisgeld
Franciscus Doresmieux	17.10.32	b.Atrecht	tenor		
Michaël (van) Peteghem	7.1.33	b.Doornik	tenor		
Jacobus Bouchout ¹⁸⁸				23.5.33	
Franciscus Wallaert	15.6.33	(p.)	bas	30.8.33	
Joannes du Puis	15.6.33		tenor	juni 33	
Jo.-Bapt. Preudhomme	30.10.34	b.Kamerijk			
Jo.-Bapt. Chaudron	13.11.34	b.Atrecht	alt		
Laurentius Carpentier	28.1.36		tenor		
Antonius Sergeant		b.Atrecht	contratenor	+maart 41	
Rogerus Boonel	2.3.37	b.Atrecht (p.)	bas		
Jacobus Dromal	12.10.37		b.Luik (p.)		
Antonius Blondel	19.10.38	b.Doornik	bas	april 41	Gent/ Antwerpen
	18.4.41			20.8.42	
	25.8.42				
Adrianus Pinte	15.2.40	(p.)			
Nicasius Cambier	15.2.40			+17.6.40	
Joannes Succes	20.3.40	(p.)	contratenor	3.8.43	
Andreas Duries	13.9.41	Séclin	bas	16.6.42	Seclin
Adrianus Surquin	16.6.42	Gent	bas		
Quintinus Doulier	7.7.42		contratenor	sept.44?	O.-L.-V. Brugge ¹⁸⁹
Joannes de Clercq	8.4.43	b.Ieper			
Natalis Cornillot	28.6.45	Armentières			

187 In juli 1635 bood hij weer zijn diensten aan als musicus, maar werd niet aanvaard (BAB, A71, f. 112v).

188 Bouchout was sinds 1626 kapelaan in Sint-Basilius en werd "ratione musices" tevens in Sint-Donaas toegelaten; hij was ook zanger en vanaf 1627 zangmeester in Sint-Salvator (BAB, A70, f. 242v; A. Dewitte, *De Brugse collegiale Sint-Salvatorskerk*, p. 371, 374; [J.F. Foppens], *o.c.*, p. 207).

189 Vergelijk met: A. Dewitte, *De Brugse collegiale Lieve-Vrouwkerk*, p. 165.

Bijlage 4: Mutaties van de instrumentalisten van Sint-Donaas van 1624 tot 1645

Voornaam + naam	Datum van toelating	Herkomst	Instrument	Ontslag-datum	Bestemming
Nicolaus Elewaut	16.3.1579	Brugge	orgel	+ okt.33	
Alphonsus Versc(h)rieck ¹⁹⁰		Brugge	cornet/fagot		
Lucas Janssens			fagot		
Ludovicus le Pape	6.3.27 (vicaris)		bombarde	21.5.27	
Adrianus Craene ¹⁹¹	ca. 1614	Brugge	fagot	+ okt.44	
Fredericus Helwigius	18.11.30	Duitsland	diversen	maart 31	15.10.38 reisgeld
Marcus Bocquet	17.3.31		cornet		
Gabriël de la Tour	14.11.33	Frankrijk	orgel		
Lucas Sinnebert/Sinnepart	okt.38		cornet		
Frans Paternoster ¹⁹²			diversen		

190 De kapittelakten noemen soms ook als voornaam Adrianus. Zijn vader Thomas vroeg eind 1623 aan het kapittel om de reis van zijn zoon naar Brussel te betalen "*ut perfecte instruat in lusu corneo*" Op 4 september 1628 schonk het kapittel hem drie ponden groot ter gelegenheid van zijn huwelijk (BAB, A69, f. 14r, 204r). De registers van de tweede portie van Sint-Salvators vermelden zijn verloving (*sponsalia*) op 13 juni 1628, maar zowel de huwelijksakte als de naam van de bruid ontbreken (SAB, *Doop, trouw- en begraafboeken van Sint-Salvators*, nrs. 3 en 16).

191 In augustus 1632 stierven Craenes vrouw en twee van zijn kinderen aan de pest; zelf bleef hij ook wekenlang weg uit het officie, maar wegens zijn 18 dienstjaren schonk het kapittel hem op 20 oktober 1632 4 ponden groot. Zijn zoon Andreas was tot september 1631 koraal in Sint-Donaas en wou eind 1634 intreden bij de kartuizers; in oktober 1637 nomineerde het kapittel hem voor een beurs in Leuven (BAB, A71, f. 202r, 203v; A72, f. 70v, 271r; SAB, *Doop-, trouw- en begraafboeken van Sint-Walburga*, nr. 5).

192 Deze muzikant duikt pas op 8 januari 1646 voor het eerst in de kapittelakten op, maar had toen al meer dan één jaar "*cum instrumentis musicis*" dienst gedaan in Sint-Donaas (BAB, A73, f. 35v).